

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**Діяльність Національної поліції у сфері запобігання та
протидії булінгу**

Науково-практичні рекомендації

Кропивницький 2025

Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ (протокол № 4 від 11 листопада 2025 р.)

Укладачі:

Кіблик Д.В., Кривонос М.В., Мердова О.М., Сахно А.П., Умрихіна І.О., Шишкарьова О.Г.

Рецензенти:

Собакарь Андрій Олексійович – завідувач кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, підполковник поліції.

Ковальова Олена Володимирівна – професор кафедри адміністративної діяльності поліції факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник, майор поліції.

Діяльність Національної поліції у сфері запобігання та протидії булінгу: науково-практичні рекомендації / Д.В. Кіблик, М.В. Кривонос, О.М. Мердова та ін. Кропивницький: ДонДУВС, 2025. 80 с.

Науково-практичні рекомендації присвячені комплексному висвітленню діяльності Національної поліції України у сфері запобігання та протидії булінгу (цькування) з урахуванням сучасних законодавчих змін та правозастосовної практики. У виданні розкриваються концептуальні аспекти прояву булінгу (поняття, ознаки, види, учасники), систематизовано нормативно-правову базу протидії цькуванню, визначено види юридичної відповідальності за булінг, а також місце та повноваження Національної поліції в системі суб'єктів запобігання цькуванню. Викладено практичні рекомендації щодо профілактичної діяльності підрозділів поліції, запропоновано покроковий алгоритм реагування на випадки булінгу та детально розглянуто особливості документування фактів цькування, включаючи збирання доказів та складання процесуальних документів.

Науково-практичні рекомендації адресовані підрозділам Національної поліції України, науково-педагогічним та педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, а також можуть бути корисними для працівників освітніх закладів, соціальних служб та всіх фахівців, які займаються питаннями захисту прав дітей.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Розділ 1. Теоретико-правові засади діяльності Національної поліції у сфері запобігання та протидії булінгу	6
1.1. Концептуальні аспекти прояву булінгу (цькування): поняття, ознаки та учасники.....	6
1.2. Нормативно-правові засади протидії булінгу (цькування).....	18
1.3. Відповідальність за вчинення булінгу (цькування).....	26
1.4. Місце Національної поліції в системі суб'єктів запобігання та протидії булінгу (цькування).....	32
Розділ 2. Організаційно-правові механізми діяльності поліції у сфері запобігання та протидії булінгу (цькування)	38
2.1. Профілактична діяльність підрозділів поліції у сфері запобігання булінгу (цькування).....	38
2.2. Алгоритм реагування працівників поліції на випадки вчинення булінгу (цькування).....	50
2.3. Особливості документування фактів булінгу (цькування).....	58
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

ПЕРЕДМОВА

Проблема булінгу (цькування) у сучасному суспільстві набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням рівня агресивної поведінки серед дітей та молоді, поширенням насильства в освітньому середовищі, а також активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій для вчинення психологічного тиску, приниження честі та гідності особистості. Булінг є не лише соціальною, але й правовою проблемою, що потребує системного й комплексного реагування з боку державних інституцій, зокрема органів Національної поліції України.

Практика свідчить про поступове зростання кількості звернень і зафіксованих випадків булінгу. Так, за даними Національної поліції України лише за перші чотири місяці 2025 року в Україні було зафіксовано 130 випадків булінгу. В середньому, цьогоріч щомісяця складають 32 протоколи щодо булінгу. Це у 1,5 раза більше, ніж у відповідний період торік¹.

Починаючи із 2018 року на законодавчому рівні було визнано існування булінгу (цькування) лише в освітньому середовищі, але такі негативні прояви жорстокого поводження з дитиною спостерігаються і в інших сферах. Цькування часто відбувається також в колективах в інших сферах, де проводять свій час з різною метою діти, – у сферах фізичної культури і спорту, оздоровлення та відпочинку дітей, культури тощо. З огляду на це, у 2024 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми», метою якого є захист від булінгу (цькування) дітей та інших учасників колективів, де з метою навчання, тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо перебувають діти, а також удосконалення існуючих норм законодавства щодо протидії такому виду насильства як булінг (цькування), що найчастіше охоплюється поняттям жорстокого поводження з дитиною².

Розширення сфери правового регулювання булінгу (цькування) актуалізує необхідність чіткого визначення ролі та повноважень Національної поліції як одного з ключових суб'єктів системи запобігання та протидії цькуванню. На практиці залишаються проблеми в частині ідентифікації, кваліфікації та належного документування фактів булінгу (цькування), а також забезпечення ефективної міжвідомчої взаємодії між освітніми закладами, службами у справах дітей, органами місцевого самоврядування та підрозділами Національної поліції.

Таким чином, розробка науково-практичних рекомендацій «Діяльність Національної поліції у сфері запобігання та протидії булінгу» є своєчасним і

¹ 32 випадки булінгу фіксують щомісяця в Україні цьогоріч / Опендабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/bullying-in-schools-2025>

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми». URL: <https://itd.rada.gov.ua/ef763354-6207-475a-bc84-d3630a57c1d7>

необхідним кроком, спрямованим на забезпечення ефективного, законного та системного захисту дітей від цькування, підвищення професійної компетентності поліцейських та зміцнення правової культури в суспільстві. Розроблення науково-практичних рекомендацій має на меті узагальнення позитивного досвіду діяльності поліції, визначення ефективних механізмів реагування на факти булінгу, удосконалення профілактичної роботи, а також формування єдиних підходів до реалізації міжвідомчої взаємодії у цій сфері. Їх практичне застосування сприятиме підвищенню ефективності діяльності Національної поліції України, формуванню безпечного освітнього середовища та зниженню рівня проявів насильства серед дітей і молоді.

Розділ 1. Теоретико-правові засади діяльності Національної поліції у сфері запобігання та протидії булінгу

1.1. Концептуальні аспекти прояву булінгу (цькування): поняття, ознаки та учасники

Булінг (цькування) як соціально-правовий феномен становить серйозну загрозу для фізичного, психічного та соціального благополуччя дітей, що зумовлює необхідність комплексного підходу до його запобігання та протидії з боку всіх суб'єктів системи захисту прав дітей, включаючи Національну поліцію України. Ефективна діяльність працівників поліції у цій сфері вимагає чіткого розуміння правової природи булінгу, його сутнісних ознак, форм прояву та особливостей учасників цього негативного явища.

Законодавче регулювання протидії булінгу в Україні пройшло еволюційний шлях від першого закріплення у 2018 році цього поняття в освітній сфері до його комплексного розуміння як форми насильства щодо дітей у різних сферах їхньої життєдіяльності.

Початковим етапом правової регламентації стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII³, який вніс зміни до Закону України «Про освіту» та Кодексу України про адміністративні правопорушення. Цей нормативно-правовий акт уперше на законодавчому рівні визначив булінг як діяння учасників освітнього процесу, встановив відповідальність за його вчинення та окреслив механізми реагування.

Якісно новий етап у правовому регулюванні протидії булінгу розпочався 06 жовтня 2024 року, коли набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» від 06 червня 2024 року № 3792-IX (далі – Закон № 3792-IX). Цей Закон запровадив комплексні зміни до низки нормативно-правових актів, зокрема:

- Закону України «Про охорону дитинства»;
- Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей»;
- Закону України «Про фізичну культуру і спорт»;
- Закону України «Про культуру»;
- Закону України «Про освіту»⁴.

Принциповою новелою Закону № 3792-IX є перенесення базового визначення булінгу із Закону України «Про освіту» до Закону України «Про охорону дитинства», що свідчить про концептуальну зміну підходу: булінг

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>

⁴ Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми: Закон України від 06 червня 2024 року № 3792-IX / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-20#Text>

розглядається не лише як проблема освітнього середовища, а як комплексне порушення прав дітей у різних сферах їхньої життєдіяльності.

Відповідно до чинної редакції Закону України «Про охорону дитинства» **булінг (цькування)** – це психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, тобто будь-яке умисне діяння (дія або бездіяльність), у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, яке систематично вчиняється особою стосовно дитини, з якою вони є учасниками одного колективу, або дитиною стосовно іншого учасника одного колективу та яке порушує права, свободи, законні інтереси потерпілої особи та/або перешкоджає виконанню нею визначених законодавством обов'язків⁵.

Для правильного розуміння та застосування цього визначення практичними працівниками поліції необхідно звернути увагу на ключове поняття «**колектив**», яке в контексті зазначеного Закону тлумачиться як група з двох або більше осіб, які об'єднані (організовані) відповідно до законодавства з метою здобуття освіти, тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо та не перебувають між собою у трудових відносинах⁶.

Таке визначення колективу суттєво розширює сферу застосування правових норм щодо протидії булінгу, охоплюючи не лише заклади освіти, а й:

- спортивні секції та клуби;
- творчі студії та гуртки;
- заклади культури;
- дитячі табори та центри оздоровлення;
- медичні заклади (під час тривалого лікування);
- інші форми організованої діяльності дітей.

Аналіз законодавчого визначення булінгу дозволяє виокремити його конститутивні (обов'язкові) ознаки, сукупність яких є необхідною для кваліфікації дій як булінгу та відмежування цього явища від інших форм конфліктної взаємодії, випадкових сутичок чи одноразових інцидентів:

По-перше, булінг є формою насильства. Законодавець прямо визначає чотири види насильства, які можуть становити зміст булінгу: психологічне, фізичне, економічне та сексуальне. Така класифікація кореспондує з міжнародними стандартами захисту прав дітей та охоплює всі можливі форми шкідливого впливу на дитину.

По-друге, умисний характер діяння. Булінг передбачає наявність свідомого наміру вчинити дії (або допустити бездіяльність), спрямовані на порушення прав дитини. Випадкові дії, ненавмисні конфлікти або непорозуміння не підпадають під визначення булінгу. Умисність означає, що особа усвідомлює характер своїх дій та бажає настання або свідомо допускає настання негативних наслідків для потерпілої особи.

По-третє, систематичність вчинення. Ця ознака є критично важливою для розмежування булінгу та одноразового конфлікту чи інциденту. Систематичність означає повторюваність дій протягом певного періоду часу, що

⁵ Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

⁶ Там само.

створює стійкий патерн поведінки агресора щодо жертви. Законодавство не встановлює чіткого кількісного критерію систематичності (мінімальної кількості випадків), тому оцінка цієї ознаки здійснюється в кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин справи. Проте судова практика та правозастосовна діяльність виходять з того, що систематичність має місце при вчиненні діяння не менше двох разів стосовно однієї й тієї ж особи.

По-четверте, наявність учасників (сторін) – кривдник/ця (булер/ка), потерпілий/а (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності), які є учасниками одного колективу.

По-п'яте, використання засобів електронних комунікацій. Законодавець окремо наголошує на можливості вчинення булінгу з використанням засобів електронних комунікацій, що відображає сучасні реалії цифровізації суспільства та значну частку соціальної взаємодії дітей в онлайн-просторі. Кібербулінг як різновид цькування із застосуванням цифрових технологій охоплюється загальним визначенням булінгу і не вимагає окремої правової кваліфікації.

По-шосте, порушення прав та/або перешкоджання виконанню обов'язків. Наслідком булінгу обов'язково є порушення прав, свобод, законних інтересів потерпілої особи та/або створення перешкод для виконання нею визначених законодавством обов'язків. Ця ознака вказує на суспільну небезпечність булінгу та його негативний вплив на можливість дитини реалізувати свої права (зокрема, право на освіту, розвиток, безпечне середовище) та виконувати покладені на неї обов'язки (наприклад, здобувати освіту, дотримуватися правил закладу).

Законодавче визначення булінгу виділяє чотири види насильства, через які може реалізовуватися цькування. Розуміння змісту кожного виду насильства є необхідним для правильної кваліфікації дій та документування фактів булінгу працівниками поліції.

Психологічне насильство як форма булінгу охоплює найширший спектр дій, спрямованих на психологічний тиск, приниження, залякування жертви. До психологічного насильства належать:

- словесні образи, лайка, висміювання, образливі прізвиська;
- систематична необґрунтована критика, зневажливі коментарі;
- погрози заподіяння фізичної шкоди або інших негативних наслідків;
- залякування, шантаж, маніпуляції;
- поширення пліток, неправдивої або компрометуючої інформації;
- соціальна ізоляція, бойкот, ігнорування;
- публічне приниження, висміювання перед колективом;
- демонстративне зневажливе ставлення;
- примушування до дій, що принижують гідність;
- створення атмосфери постійного страху та психологічного дискомфорту.

Психологічне насильство часто є найбільш латентним, оскільки не залишає видимих фізичних слідів, проте його наслідки для психічного здоров'я та розвитку дитини можуть бути надзвичайно серйозними.

Фізичне насильство передбачає застосування фізичної сили або створення загрози її застосування, що призводить до фізичного болю, травмування або страждань жертви. Фізичне насильство включає:

- удари, штовхання, підніжки, щипки, смикання;
- побиття різного ступеня тяжкості;
- примусові фізичні дії (наприклад, примушування до фізичних вправ, стояння в незручній позі);
- обмеження свободи пересування (блокування проходу, утримування);
- позбавлення їжі, води, можливості відвідати туалет;
- застосування небезпечних предметів для залякування або заподіяння шкоди.

Фізичне насильство найчастіше виявляється та документується, оскільки може залишати видимі сліди (синці, подряпини, гематоми), проте важливо пам'ятати, що не всі форми фізичного насильства призводять до видимих тілесних ушкоджень.

Економічне насильство як форма булінгу пов'язане з протиправним впливом на майнові права та інтереси дитини. Економічне насильство може проявлятися через:

- вимагання грошей, їжі, особистих речей;
- пошкодження або знищення особистого майна жертви (одягу, взуття, шкільного приладдя, гаджетів);
- крадіжки особистих речей;
- примушування до передачі майна або грошей під загрозою насильства;
- позбавлення можливості користуватися власним майном;
- створення ситуацій, що призводять до матеріальних втрат жертви.

Економічне насильство часто супроводжує інші форми булінгу і може бути як самостійною метою агресора (отримання матеріальної вигоди), так і засобом залякування та встановлення контролю над жертвою.

Сексуальне насильство є особливо тяжкою формою булінгу, що включає дії сексуального характеру, вчинені без згоди дитини або за умов, коли дитина не здатна усвідомлювати характер таких дій чи надати інформовану згоду. До сексуального насильства належать:

- непристойні дотики, обіймання, поцілунки без згоди;
- примушування до перегляду матеріалів сексуального характеру;
- демонстрація статевих органів;
- примушування до роздягання або демонстрації оголеного тіла;
- поширення фотографій або відеозаписів інтимного характеру без згоди;
- сексуальні коментарі, жарти, натяки сексуального характеру;
- будь-які інші дії, що мають сексуальний підтекст та порушують статево недоторканність дитини.

Сексуальне насильство у формі булінгу може кваліфікуватися за сукупністю з іншими кримінальними правопорушеннями проти статевої свободи

та статевої недоторканності особи, передбаченими Кримінальним кодексом України.

Законодавче визначення булінгу окремо наголошує на можливості його вчинення з використанням засобів електронних комунікацій. Кібербулінг (онлайн-цькування, електронне цькування) набуває дедалі більшого поширення у зв'язку з масовою цифровізацією та інтенсивним використанням дітьми соціальних мереж, месенджерів, онлайн-ігор та інших цифрових платформ.

Кібербулінг – це булінг, що здійснюється з використанням цифрових технологій та електронних засобів комунікації: соціальних мереж, месенджерів, веб-сайтів, онлайн-ігор, електронної пошти, мобільних додатків тощо.

Кібербулінг має низку специфічних характеристик, що відрізняють його від традиційних (офлайн) форм цькування:

1. Анонімність агресора. Цифрові технології дозволяють агресору діяти під псевдонімом або повністю анонімно, що ускладнює його ідентифікацію та притягнення до відповідальності. Водночас анонімність знижує психологічні бар'єри для вчинення жорстоких дій, оскільки агресор не стикається безпосередньо з реакцією жертви та соціальним осудом.

2. Постійність та тривалість впливу. На відміну від традиційного булінгу, що обмежений часом та місцем перебування в колективі, кібербулінг може здійснюватися цілодобово, переслідуючи жертву в будь-який час та в будь-якому місці, де вона має доступ до інтернету. Жертва не може сховатися від цькування навіть вдома.

3. Масштабність аудиторії. Образливий контент, поширений в інтернеті, може миттєво охопити широку аудиторію – весь клас, школу, а іноді й необмежене коло осіб. Кількість людей, які можуть побачити приниження жертви, неспівставна з традиційним булінгом.

4. Незнищуваність та вірусність контенту. Інформація, фото чи відео, розміщені в інтернеті, можуть існувати необмежений час, копіюватися та поширюватися далі, навіть якщо оригінальний пост було видалено. Жертва може знову і знову стикатися з травмуючим контентом.

5. Складність виявлення та доказування. Дорослі (батьки, педагоги) часто не знають про кібербулінг, оскільки він відбувається у цифровому просторі, до якого вони можуть не мати доступу. Діти рідко повідомляють про онлайн-цькування через страх обмеження доступу до інтернету.

Форми прояву кібербулінгу включають:

- надсилання образливих, загрозливих повідомлень через месенджери або соціальні мережі;
- публікація компрометуючих, принизливих фото або відео жертви;
- створення фейкових сторінок від імені жертви з метою її дискредитації;
- поширення пліток, неправдивої інформації в онлайн-просторі;
- публічне висміювання в коментарях, постах, відеороліках;
- масове «тролінг» – скоординовані дії групи агресорів в онлайн-просторі;

- доксинг – публікація особистої інформації жертви (адреси, телефону, особистих даних) без згоди;
- кіберстокінг – систематичне переслідування в онлайн-просторі, відстеження активності;
- виключення з онлайн-груп, ігнорування в соціальних мережах як форма соціальної ізоляції.

Для працівників поліції важливо розуміти, що кібербулінг є повноцінною формою булінгу з усіма правовими наслідками, передбаченими законодавством, і вимагає такої ж серйозної реакції, як і традиційні форми цькування.

Як вже зазначалося, булінг (цькування) має колективний характер, тобто протиправні діяння (дія або бездіяльність) вчиняються між особами, які є учасниками одного колективу. Відповідно до законодавства поняття «*колектив*» для кваліфікації булінгу розуміється як⁷ група з двох або більше осіб, які об'єднані (організовані) відповідно до законодавства з метою здобуття освіти, тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо та не перебувають між собою у трудових відносинах

Як бачимо, законодавцем визначено **різні сфери діяльності, в колективах яких може вчинятися булінг (цькування).**

1. Булінг (цькування) між учасниками одного колективу в освітньому процесі.

У загальному вигляді відповідно до статті 52 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII учасниками освітнього процесу є:

- здобувачі освіти, якими відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» є вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти;
- педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники;
- батьки здобувачів освіти;
- фізичні особи, які провадять освітню діяльність;
- інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти⁸.

Звертаємо увагу, що відповідно до ст. 10 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII невід'ємними складниками системи освіти є: дошкільна освіта; повна загальна середня освіта; позашкільна освіта; спеціалізована освіта; професійна (професійно-технічна) освіта; фахова передвища освіта; вища освіта; освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта. В контексті розуміння булінгу, який може вчинятися дітьми та щодо дітей, тобто особами віком до 18 років, цілком доречно казати, що зазначене протиправне діяння може мати місце між учасниками одного колективу в системі дошкільної освіти; повної загальної середньої освіти; позашкільної освіти; спеціалізованої освіти; професійної (професійно-технічної) освіти; фахової передвищої освіти; вищої освіти.

⁷ Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

⁸ Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

В свою чергу для кожного із зазначених складників освіти спеціалізованим законодавством визначено властивих їй учасників освітнього процесу.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 18 Закону України «Про дошкільну освіту» від 06.06.2024 № 3788-IX **учасниками освітнього процесу у сфері дошкільної освіти є:** вихованці; педагогічні працівники (керівники закладів дошкільної освіти (директори), заступники керівників закладів дошкільної освіти з організації освітнього процесу, керівники (завідувачі) дошкільних підрозділів, вихователі-методисти, вихователі, асистенти вихователів, вчителі, вчителі-дефектологи, вчителі-логопеди, практичні психологи, соціальні педагоги, інструктори з фізичної культури, інструктори слухових кабінетів, музичні керівники, керівники гуртків, студій, секцій тощо), повний перелік посад яких затверджується Кабінетом Міністрів України; помічники вихователів закладів дошкільної освіти; інші працівники закладів дошкільної освіти; батьки вихованців; асистенти дітей з особливими освітніми потребами (у разі їх допуску відповідно до вимог законодавства); фізичні особи, які провадять педагогічну діяльність у сфері дошкільної освіти⁹.

Учасниками освітнього процесу у сфері повної загальної середньої освіти є: учні; педагогічні працівники; інші працівники закладу освіти; батьки учнів; асистенти дітей (у разі їх допуску відповідно до вимог ч. 7 ст. 26 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX)¹⁰.

До **учасників освітнього процесу в закладі позашкільної освіти** законодавством віднесено вихованців, учнів, слухачів; директорів, заступників директорів закладу позашкільної освіти; педагогічних працівників, психологів, соціальних педагогів, бібліотекарів, спеціалістів, які залучені до освітнього процесу; батьків або осіб, які їх замінюють; представників підприємств, установ, організацій, які беруть участь у здійсненні освітнього процесу¹¹.

Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10.02.1998 № 103/98-ВР не розкриває поняття **учасників освітнього процесу у сфері професійної (професійно-технічної) освіти**, проте аналіз його положень дає право стверджувати, що до них відносяться: здобувачі професійної (професійно-технічної) освіти; педагогічні працівники (викладачі, педагоги професійного навчання, вихователі, майстри виробничого навчання, старші майстри, старші майстри виробничого навчання, інструктори виробничого навчання, асистенти викладача, асистенти майстра виробничого навчання, методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, керівники фізичного виховання, керівники закладів професійної (професійно-технічної) освіти, науково-методичних та навчально-методичних установ, їх заступники та інші працівники, діяльність яких пов'язана з організацією і забезпеченням навчально-виховного процесу); наставники на підприємствах, в установах, організаціях; батьки або законні представники; асистенти, які забезпечують здобуття освіти

⁹ Про дошкільну освіту: Закон України від 06 червня 2024 року № 3788-IX / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#n224>

¹⁰ Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n352>

¹¹ Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000 року № 1841-III / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#n225>

особам з особливими освітніми потребами; інші особи, які можуть залучатись до освітнього процесу.

Учасниками освітнього процесу у сфері фахової передвищої освіти є: особи, які навчаються в закладах фахової передвищої освіти; педагогічні, науково-педагогічні та інші працівники закладів фахової передвищої освіти, які працюють у них за основним місцем роботи; особи, які за основним місцем роботи на підприємствах, в установах, організаціях, закладах поєднують виконання своїх посадових обов'язків із практичним навчанням здобувачів фахової передвищої освіти для набуття ними професійних компетентностей, а також оцінюють його якість; працівники підприємств, установ та організацій, діячі науки, мистецтва та спорту, які залучаються до освітнього процесу для читання окремих лекцій або беруть участь у роботі атестаційних комісій; батьки (законні представники) здобувачів фахової передвищої освіти¹².

До учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти законодавством віднесено наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників; здобувачів вищої освіти та інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти; фахівців-практиків, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах; інші працівники закладів вищої освіти¹³.

Як бачимо учасники освітнього процесу представлені різними категоріями в залежності від складника освіти. Всі зазначені вище учасники освітнього процесу потенційно можуть бути учасниками булінгу (цькування), саме тому їх розуміння має важливе значення для кваліфікації цього протиправного діяння.

2. Булінг (цькування) між учасниками одного колективу в процесі оздоровлення та відпочинку дітей, що здійснюється в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, якими є постійно або тимчасово діючі, спеціально організовані або пристосовані заклади, призначені для оздоровлення, відпочинку, розвитку дітей, що мають визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку.

До дитячих закладів оздоровлення належать: дитячий заклад санаторного типу; дитячий центр; позаміський заклад оздоровлення та відпочинку.

До дитячих закладів відпочинку належать: табір з денним перебуванням, дитячий заклад праці та відпочинку, наметове містечко.

Для оздоровлення та відпочинку дітей можуть використовуватися санаторно-курортні заклади, пансіонати, бази відпочинку, санаторії-профілакторії, оздоровчі комплекси підприємств, установ та організацій, професійних спілок за умови надання зазначеними закладами послуг з оздоровлення та відпочинку відповідно до державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку дітей.

¹² Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06 червня 2019 року № 2745-VIII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#n825>

¹³ Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n852>

Відповідно до статті 29 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» **учасниками процесу оздоровлення та відпочинку дітей є:**

- діти віком від 4 до 18 років;
- батьки або інші законні представники;
- працівники дитячого закладу оздоровлення та відпочинку дітей;
- представники підприємств, установ та організацій - власників (засновників) закладу;
- представники профспілок та інших об'єднань громадян.

3. Булінг (цькування) між учасниками одного колективу в процесі надання послуг у сфері фізичної культури і спорту, якими є організація та проведення суб'єктами сфери фізичної культури і спорту фізкультурно-оздоровчої діяльності та/або фізкультурно-спортивної реабілітації осіб з інвалідністю або підготовка спортсменів до змагань з видів спорту, визнаних в Україні.

Учасники процесу надання послуг у сфері фізичної культури і спорту законодавчо не визначені, проте Закон України «Про фізичну культуру і спорт» у ст. 1 оперує поняттям «суб'єкти сфери фізичної культури і спорту», якими є: фізичні особи, які займаються фізичною культурою і спортом, у тому числі спортсмени; фахівці сфери фізичної культури і спорту; заклади фізичної культури і спорту; відповідні органи влади. З цього визначення в контексті вчинення булінгу (цькування) такими особами є:

- діти, які займаються фізичною культурою і спортом, у тому числі спортсмени;

- інші фізичні особи, які займаються фізичною культурою і спортом, у тому числі спортсмени;

- фахівці сфери фізичної культури і спорту, якими відповідно-до ч. 2 ст. 49 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» є особи, що мають право проводити фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність, фізкультурно-спортивну реабілітацію і мають спеціальну освіту та відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень, а також тренери та спортивні судді;

- працівники закладів фізичної культури і спорту, а саме: спортивних клубів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, закладів спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання, шкіл вищої спортивної майстерності, центрів олімпійської підготовки, центрів студентського спорту закладів вищої освіти, фізкультурно-оздоровчих закладів, центрів фізичного здоров'я населення, центрів фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю.

4. Булінг (цькування) між учасниками одного колективу в процесі культурної діяльності, якою відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про культуру» є творча, господарська, наукова, бібліотечна, інформаційна, музейна, освітня, культурно-дозвілєва та розважальна діяльність, спрямована на створення, тиражування, розповсюдження, демонстрування, популяризацію,

збереження і використання культурних благ та культурних цінностей для задоволення культурних потреб громадян.

Учасники процесу культурної діяльності законодавчо не визначені, проте аналіз положень Закону України «Про фізичну культуру і спорт» дозволяє стверджувати, що до них відносяться:

- діти, які перебувають в колективі закладу культури;
- інші особи, які перебувають в колективі закладу культури;
- працівники закладу культури та інші фізичні особи, які провадять діяльність у сфері культури.

Відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України «Про культуру» в Україні гарантується можливість утворення різних за формою власності та видами діяльності у сфері культури закладів культури – театрів, концертних організацій, філармоній, культурних центрів, продюсерських агентств, професійних мистецьких колективів, кіностудій, кіно-, відеопрокатних закладів, видавництв, музеїв, архівів, заповідників, художніх галерей (виставок), бібліотек, клубних закладів, закладів освіти сфери культури, студій, кінотеатрів, цирків, парків культури та відпочинку, архітектурних, дизайнерських, рекламних, реставраційних центрів і майстерень тощо.

Наголосимо, що булінгом (цькуванням) вважатиметься умисне діяння (дія або бездіяльність) між особами, якщо вони є учасниками одного колективу та не перебувають між собою у трудових відносинах.

Слід наголосити на тому, що колективом визнається група з двох або більше осіб, які об'єднані (організовані) відповідно до законодавства з метою здобуття освіти, тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо та не перебувають між собою у трудових відносинах. Залишивши у вказаному визначенні мету існування колективу відкритою, про що свідчить формулювання «тощо», вважаємо, що булінг (цькування) може відбуватися і в **інших сферах, окрім зазначених вище, за наявності типових ознак:**

- **систематичність** (повторюваність) діяння;
- **наявність сторін** – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності), які є учасниками одного колективу.
- **дії або бездіяльність кривдника**, наслідком яких є порушення прав, свобод, законних інтересів потерпілої особи та/або перешкоджання виконанню нею визначених законодавством обов'язків.

Прикладом таких сфер діяльності може бути участь у дитячих громадських об'єднаннях (Закон України «Про основні засади молодіжної політики»), участь у пластових, скаутських громадських об'єднаннях (Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху») тощо.

Сторонами булінгу (цькування) учасника колективу можуть бути:

- 1) потерпілий – **дитина** / правопорушник – **дорослий**;
- 2) потерпілий – **дитина** / правопорушник – **дитина**;
- 3) потерпілий – **дорослий** / правопорушник – **дитина**.

Важливо пам'ятати, що однією із сторін булінгу (цькування) завжди є дитина – особа віком до 18 років.

Правопорушника прийнято називати – **кривдником/цею (булером/кою).**

Кривдник/ця (булер/ка) – це особа або група осіб, які безпосередньо вчиняють систематичні дії насильницького характеру щодо постраждалої особи. Якщо булінг вчиняється групою осіб, то зазвичай серед кривдників виділяється лідер/ка, а також один або декілька послідовників. Відповідно до чинного законодавства, кривдником може бути:

доросла особа – учасник колективу (педагогічний працівник, тренер, вихователь, інший працівник закладу, де перебуває дитина);

дитина – учасник того самого колективу, що й жертва.

Мотивація кривдників може бути різноманітною: прагнення до домінування та контролю, самоствердження за рахунок приниження інших, компенсація власних комплексів або травматичного досвіду, заздрість, нетолерантність до відмінностей, бажання розваги, тиск групи однолітків, відтворення моделей агресивної поведінки, засвоєних у родині або суспільстві.

У спеціалізованих дослідженнях¹⁴ виокремлюють різні типи агресорів:

активний агресор – ініціює та очолює булінг, демонструє високий рівень агресивності та прагнення до влади;

пасивний агресор (послідовник) – приєднується до булінгу, ініційованого іншими, бере участь у діях, щоб бути прийнятим групою або уникнути самому стати жертвою.

Важливо розуміти, що навіть діти-кривдники потребують не лише дисциплінарного впливу, а й психолого-педагогічної роботи, спрямованої на корекцію поведінки, розвиток емпатії, формування навичок конструктивної соціальної взаємодії.

Потерпілі від булінгу (буллі) – особи, щодо яких вчиняються систематичні дії насильницького характеру. Законодавство визначає, що жертвою булінгу може бути:

дитина;

доросла особа – учасник колективу (у випадку булінгу з боку дитини).

Однак, найчастіше до числа потерпілих від булінгу потрапляють діти, які чимось відрізняються від своїх однолітків:

- фізичними даними;

- особливостями розвитку (гіперактивні, із синдромом дефіциту уваги, заїканням тощо);

- результатами навчання (як заниженими, так і завиженими);

- матеріальним становищем;

- запальним чи, навпаки, надто спокійним характером;

- заниженою самооцінкою, вираженим почуттям провини та невдоволенням собою;

- низьким рівнем соціальних навичок;

- слабо розвиненими гігієнічними навичками (неохайні) тощо.

У зоні ризику стати потерпілим від булінгу передусім можуть бути діти, які не мають друзів, котрі б їх підтримали, та/або довірливих відносин з

¹⁴ Соболев С.Ю., Корнійченко А.О. Булінг в освітньому середовищі – детермінанти та форми. *Наукові записки*. Серія: Право. 2020. №8. С. 5. С. 4-9.

батьками, що, відповідно, не гарантує їм очевидного захисту. Однак варто зазначити, що об'єктом булінгу може стати будь-хто¹⁵.

Вчені зазначають: «Звертаючись до праці Дана Ольвеуса, варто зазначити, що жертви булінгу бувають активні, яким притаманне поєднання одночасно побоювання й агресивності в поведінці, та пасивні або покірні, які характеризуються невпевненістю, чутливістю, беззахисністю, низькою самооцінкою, даючи зрозуміти іншим, що не зможуть помститися в разі нападу на них. Вони недооцінюють себе і почуваються непривабливими. Однією з найпоширеніших причин знуцання щодо них є саме відмінність зовнішнього вигляду. На відміну від пасивних, активні жертви демонструють як тривожну, так і ворожу реакцію на соціальні ситуації. Також їх можна описати, як постійно стурбованих, обережних і спритних. Їм, як правило, важко сконцентрувати увагу під час занять, що проявляється в гіперактивності і надокучливості, що, в свою чергу, може спровокувати інших учнів на агресивні дії щодо них. Таким чином, активних жертв можна назвати підбурювачами»¹⁶.

Окрім названих основних сторін булінгу (цькування), цьому протиправному діянню може бути характерною факультативна сторона – **спостерігачі** (свідки, байстендери) – особи, які не є безпосередніми учасниками булінгу (ні кривдниками, ні жертвами), але присутні при ньому, знають про його здійснення або є частиною колективу, де відбувається цькування. Роль свідків є критично важливою, оскільки їхня позиція значною мірою визначає динаміку, інтенсивність та тривалість булінгу.

Дослідники виділяють кілька типів свідків залежно від їхньої поведінки:

Захисники – особи, що активно підтримують жертву, намагаються зупинити булінг, повідомляють про нього дорослих, надають емоційну підтримку потерпілому. Присутність захисників у колективі суттєво знижує ймовірність та інтенсивність булінгу, оскільки демонструє соціальне несхвалення цькування.

Потенційні захисники – особи, що співчують жертві, засуджують булінг на рівні внутрішніх переконань, але не наважуються активно втручатися через страх самим стати об'єктом цькування, невпевненість у своїх силах, незнання, як правильно діяти, або сподівання, що втрутяться дорослі.

Байдужі спостерігачі – особи, що демонструють індиферентність до ситуації, намагаються дистанціюватися, вважають, що "це їх не стосується". Їхня пасивність фактично підтримує булінг, оскільки відсутність реакції сприймається агресором як мовчазна згода.

Підбурювачі – особи, що не беруть безпосередньої участі в цькуванні, але заохочують агресора, сміються, коментують, створюють "аудиторію" для булінгу. Їхня поведінка підсилює мотивацію кривдника продовжувати цькування та посилює травматизацію жертви.

¹⁵ Журавель, Т., Іванюк, І., Лехолетова, М., Лютий, В., Лях, Т., Пашко, Н., Соловійова, В., Сорокіна, О., Спіріна, Т., Суліцький, В., Удовенко, Ю., Чепенко, О., Чуйко, О., Швед, О., & Янковець, В. (2022). Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель & Ю. Удовенко, Ред.). Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022. С. 44

¹⁶ Савицька С.Л., Гоцуляк О.О. Кримінологічна характеристика булінгу та шляхи його подолання. DICTUM FACTUM. 2022. № 2 (12). С. 124.

Тип спостерігачів		Поведінка	Вплив на ситуацію
На боці кривдників (булєрів)	Активні	Відкрито підтримують цькування, наприклад, підбурюють, сміються, знімають на телефон тощо	Підсилюють булінг, адже кривдник відчуває підтримку
	Пасивні	Подобаються цькування, але явних ознак підтримки не демонструють	Підсилюють булінг, адже кривдник відчуває зацікавленість
На боці постраждалих (буллі)	Активні	Захищають жертву, повідомляють дорослим	Допомагають припинити булінг
	Пасивні	Вважають, що повинні допомогти постраждалим, але не наважуються на активні дії, через страх стати наступним об'єктом цькування або невпевненість у собі	Опосередковано сприяють булінгу, адже кривдник відчуває безкарність
Байдужі		Спостерігають, проте не втручаються і не займають чітко визначеної позиції	Опосередковано сприяють булінгу, адже кривдник відчуває безкарність та увагу до своїх діянь

Важливо розуміти, що булінг – це завжди групове явище, навіть якщо агресором виступає одна особа. Присутність свідків, їхня реакція (або відсутність реакції) формують соціальний контекст, в якому булінг або підтримується та посилюється, або засуджується та припиняється.

1.2. Нормативно-правові засади протидії булінгу (цькування).

Існують різні класифікаційні характеристики, за якими можна розподілити нормативно-правові акти у сфері протидії булінгу (цькування) на групи: за юридичною природою; в залежності від суб'єкта видання; за юридичною формою; за формою вираження тощо.

Для вивчення нормативно-правового забезпечення протидії булінгу (цькуванню) пропонуємо взяти за основу розподіл нормативно-правових актів в залежності від суб'єкта їх видання і виділити такі групи:

1. Міжнародні нормативно-правові акти у сфері протидії булінгу (цькування).
2. Закони України у сфері протидії булінгу (цькування).
3. Підзаконні нормативно-правові акти у сфері протидії булінгу (цькування):

- підзаконні нормативно-правові акти загального призначення;

- підзаконні нормативно-правові акти спеціального призначення, які стосуються діяльності окремих суб'єктів, наприклад Національної поліції України, у тому числі підрозділів ювенальної превенції, закладів освіти.

Слід відзначити, що законодавство у сфері протидії булінгу (цькування) є вельми чисельне, саме тому в межах поданої лекції, нами будуть розглянуті основні нормативно-правові акти.

Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року¹⁷ створює фундаментальні засади для недопущення дискримінації, приниження та насильства, зокрема в ній зазначається, що усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах (ст. 1); ніхто не повинен зазнавати катувань або жорстокого, нелюдського або принизливого поведіння чи покарання (ст. 5); освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод (ст. 26).

Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року¹⁸ стала першим обов'язковим актом для країн, які її ратифікували (Україна ратифікувала її 27 лютого 1991 р.). Конвенція встановлює обов'язок держав вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного і психологічного насильства, образ чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поведіння та експлуатації, у тому числі сексуальних зловживань, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка опікується дитиною (ст. 19). В її положеннях встановлюється, що дисципліна в школах має здійснюватися з урахуванням людської гідності дитини (ст. 29), а освіта має бути спрямована на розвиток поваги до прав людини, основних свобод, а також до культурних особливостей інших людей (ст. 29).

Цілі сталого розвитку 2030¹⁹ містить Ціль 4.а полягає в тому, щоб до 2030 року забезпечити безпечне, вільне від насильства і соціальних бар'єрів та ефективне середовище навчання для всіх, а ціль 16.2 – покласти край нарузі, експлуатації та всім формам насильства і тортур щодо дітей.

Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 року²⁰ містить положення, що гарантують заборону нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведіння (стаття 3), а також право кожної особи на повагу до приватного й сімейного життя (стаття 8). Ці норми можуть бути релевантними й у випадках, коли йдеться про прояви булінгу (цькування).

Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 року²¹ зобов'язує держави забезпечувати дієві механізми захисту дітей. Документ підкреслює, що діти та підлітки мають право на належний правовий, соціальний

¹⁷ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

¹⁸ Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

¹⁹ 17 Цілей сталого розвитку / Global Compact Network Ukraine. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>

²⁰ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

²¹ Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03 травня 1996 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

і економічний захист, який включає заходи протидії насильству, зловживанням та недбалому ставленню.

Згідно із **Загальним коментарем Комітету ООН з прав дитини №13 від 18.04.2011 року**²², який присвячено праву дитини на захист від усіх форм насильства, держави-учасниці повинні розглядати випадки булінгу як вагоме суспільне явище та забезпечувати системне й всебічне реагування на нього. Документ підкреслює необхідність створення ефективних механізмів профілактики та втручання, що охоплюють, зокрема, підготовку педагогічних працівників і запровадження програм підтримки для дітей, які зазнали насильства.

Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996 року²³ забезпечує дітям можливість реалізовувати свої процесуальні права – як особисто, так і через представників або відповідні органи. Йдеться про право бути поінформованими та брати участь у розгляді судових справ, що безпосередньо їх стосуються. Такий підхід гарантує, що рішення ухвалюватимуться з урахуванням найкращих інтересів дитини. Зокрема, у справах, пов'язаних із домашнім насильством, думка дитини є важливим і обов'язковим елементом судового розгляду.

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська конвенція) від 25.10.2007 року²⁴, яка поставила перед державами-учасницями завдання щодо запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьби із цими явищами; захисту прав дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства; сприяння національному та міжнародному співробітництву в боротьбі із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей. Вона є важливим міжнародним документом, який опосередковано стосується булінгу, зокрема його сексуалізованих форм (сексуальні домагання, приниження тощо).

Серед законодавчих нормативно-правових актів у сфері протидії булінгу (цькування) базовим, на нашу думку, **Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III** визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини²⁵. Саме тому, цей закон є базовим спеціальним нормативно-правовим актом, що закріплює засади державної

²² Комплексний огляд та аналіз проєктів нормативно-правових актів щодо юстиції, дружньої до дитини, в Україні (ПОС. № 5617, ПОС. № 5618) / І. Церович, Т.Бугаєць, Г. Попов. Київ, 2023. С. 6. 119 с.

²³ Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

²⁴ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

²⁵ Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

політики у сфері захисту прав дітей, зокрема – у частині протидії булінгу (цькування) як формі жорстокого поводження.

У ст. 1 закону булінг (цькування) прямо згадується як форма жорстокого поводження з дитиною, а саме: психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства; має ознаки систематичності, умисності, здійснюється у колективі, визначення якого також закріплюється у названій статті. Це дає змогу однозначно трактувати булінг (цькування) як юридично визначене правопорушення, що потребує реагування.

Ст. 10 закону визначає засади гарантування державою права на захист дитини від усіх форм насильства, різновидом якого є булінг (цькування), тобто в ній визначений загальний механізм повідомлення, реагування, розслідування та припинення булінгу (цькування). В свою чергу він конкретизований у положеннях ст. 10-1 «Механізми унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дитиною», яка є новелою нормативно-правового забезпечення протидії булінгу (цькуванню). Зокрема, в ній визначено обов'язки керівників закладів (установ), молодіжних центрів, дитячих та молодіжних громадських об'єднань, інших громадських об'єднань, що є суб'єктами молодіжної роботи, в яких у колективах перебувають діти, щодо:

- затвердження положень про запобігання насильству та жорстокому поводженню, зокрема булінгу (цькування), забезпечення його оприлюднення та обов'язкового ознайомлення працівників та здійснення контролю за його виконанням;

- невідкладного розгляду усні та письмові заяви (скарги, повідомлення) про булінг (цькування) та протягом однієї доби з моменту надходження та у разі виявлення ознак булінг (цькування) невідкладного повідомлення про це батьків, інших законних представників дитини, а також письмового повідомлення уповноваженого підрозділу органу Національної поліції України та служби у справах дітей;

- сприяння проходженню особами, які вчинили булінг (цькування), стали свідком або постраждали від нього, відповідної програми для таких осіб.

Окремо визначено обов'язки для працівників закладів (установ), молодіжних центрів, дитячих та молодіжних громадських об'єднань, інших громадських об'єднань, що є суб'єктами молодіжної роботи, в яких у колективах перебувають діти, серед яких: вжиття невідкладних заходів для припинення булінгу (цькування); надання за потреби домедичної допомоги, виклику бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги та звернення до органів Національної поліції України; повідомлення керівника та принаймні одного з батьків або інших законних представників дитини, яка вчинила булінг (цькування), та дитини, яка постраждала від булінгу (цькування).

Закон гарантує не лише покарання, а й реабілітацію та корекцію поведінки всіх учасників булінгу (цькування) шляхом запровадження двох типів програм:

- програм для дитини або іншої особи, яка вчинила булінг (цькування);
- програма для дитини або іншої особи, яка постраждала від булінгу (цькування) або стала його свідком, формування та виконання яких здійснюються з урахуванням їхніх вікових та психологічних особливостей.

Проходження програми може бути обов'язковим (за рішенням суду) або добровільним (за згодою батьків (інших законних представників дитини)).

Відповідальність за виконання яких покладено на місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII визначає засади створення безпечного освітнього середовища шляхом створення сукупності умов у закладах освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема шляхом булінгу (цькування)²⁶.

Крім того в його положеннях визначено центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, державних органів, до сфери управління яких належать заклади освіти, органів місцевого самоврядування, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, районних, міських рад щодо формування державної політики у сфері протидії булінгу (цькування) в закладах освіти на державному, регіональному і місцевому рівнях, зокрема розробки та затвердження планів заходів, спрямованих на запобігання та протидію цьому негативному явищу.

Слід відзначити, що законом визначено, що освітній омбудсмен має право аналізувати дотримання законодавства стосовно учасників освітнього процесу, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування).

Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє забезпечує профілактику та запобігання булінгу (цькуванню), надання консультативної допомоги батькам, психологічного супроводу здобувачів освіти, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування).

Враховуючи зміни, які були запроваджені Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» від 06.06.2024 року № 3792-IX окремого значення набувають і положення тих нормативно-правових актів:

- Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 04.09.2008 року № 375-VI²⁷;

- Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 року № 3808-XII²⁸;

- Закону України «Про культуру» від 14.12.2010 року № 2778-VI²⁹, до положень яких було внесено зміни обумовлені розширенням сфер діяльності, в яких може відбуватися насильство та жорстокого поводження з дітьми, у тому числі вчинятися булінг (цькування).

²⁶ Про освіту: Закону України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

²⁷ Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 року № 375-VI / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text>

²⁸ Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-XII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>

²⁹ Про культуру: Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-XII від 14.12.2010 року № 2778-VI / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

Зазначимо, що в положеннях названих законодавчих актів протидія булінгу (цькуванню) розглядається в контексті загальних механізмів унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дитиною, які покладають ряд обов'язків для керівників та працівників дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, закладів фізичної культури і спорту, культури, в яких у колективах перебувають діти, із реалізації заходів у названій сфері.

Кодексом України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073-Х³⁰ у ст. 173-4 передбачено адміністративну відповідальність за вчинення булінгу (цькування) учасника освітнього процесу та визначено повноваження та компетенцію органів (посадових) осіб щодо здійснення провадження по названій категорії справ про адміністративні правопорушення.

До підзаконних нормативно-правових актів загального призначення ми відносимо ті, які стосуються багатьох суб'єктів дотичних до сфери протидії булінгу (цькування).

Серед таких нормативно-правових актів слід назвати **Постанову Кабінету Міністрів України «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» від 01 червня 2020 р. № 585**, яка визначає механізм взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, інших закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, під час виявлення, розгляду звернень та повідомлень про таких дітей, забезпечення їх безпеки, а також надання необхідної допомоги з урахуванням потреб³¹.

Норми цієї постанови опосередковано охоплюють ситуації булінгу, розглядаючи їх у ширшому контексті жорстокого поводження з дітьми. Документ визначає ключові принципи роботи органів та фахівців, відповідальних за виявлення й соціальний захист дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, у тому числі тих, хто зазнав жорстокого ставлення. До таких принципів належать: заборона дискримінації, забезпечення конфіденційності, урахування думки дитини, а також пріоритет її безпеки та добробуту. Зазначені засади є важливими й для практики протидії булінгу, адже саме вони мають визначати підхід до підтримки дітей, які стали жертвами цькування. Постанова має суттєве значення для практичного формування механізмів реагування: вона окреслює коло суб'єктів, відповідальних за втручання у випадках жорстокого поводження (до яких належить і булінг), встановлює обов'язок повідомляти про такі випадки, визначає принципи взаємодії та процедури виявлення постраждалих дітей.

Постановою Кабінету Міністрів України від 04.06.2025 № 658 затверджено **Типову програму унеможливлення насильства та жорстокого**

³⁰ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УСРС від 07 грудня 1984 року № 8073-Х / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

³¹ Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 р. № 585 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>

поводження з дітьми, яка має важливе значення в контексті запобігання та протидії булінгу, оскільки спрямована на забезпечення функціонування ефективної системи унеможливлення будь-якого виду насильства та жорстокого поведіння з дітьми, створення у закладах освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, фізичної культури і спорту, оздоровлення та відпочинку, молодіжних центрах, дитячих та молодіжних громадських об'єднаннях, інших громадських об'єднаннях, що є суб'єктами молодіжної роботи, які контактують з дітьми, середовища, вільного від насильства та жорстокого поведіння з дитиною, запровадження системи інформування про випадки (або підозру на випадки) насильства та жорстокого поведіння з дітьми у суб'єкті роботи з дітьми та молоддю, а також забезпечення оперативного їх розгляду та реагування на них, і є обов'язковою для суб'єктів роботи з дітьми та молоддю³².

Ще одним підзаконним нормативно-правовим актом загального призначення стане постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поведіння з дітьми», прийняття якої анонсовано ближчим часом³³.

Наказом Міністерства соціальної політики України 06.06.2025 року № 283-Н затверджено Типову програму для дітей та інших осіб, які постраждали від булінгу (цькування) або стали його свідком, якою передбачено комплекс заходів, спрямованих на формування у особи, яка постраждала від булінгу (цькування) або стала його свідком, здатності відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках, у тому числі за допомогою уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування³⁴.

До підзаконних нормативно-правових актів спеціального призначення:

- *ті, що безпосередньо стосуються діяльності Національної поліції України, слід віднести такі:* наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» від 19.12.2017 року №1044; наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» від 27.04.2020 року № 357; наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції» від 06.11.2015 року № 1376 та інші;

- *ті, що стосуються діяльності органів освіти, слід віднести:* наказ МОН України «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» від 28.12.2019 року

³² Про затвердження Типової програми унеможливлення насильства та жорстокого поведіння з дітьми: постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2025 № 658 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2025-%D0%BF#Text>

³³ Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поведіння з дітьми». URL: <https://www.msp.gov.ua/legislation/draft-legal-acts/pro-zatverdzhennya-poryadku-reahuvannya-na-vypadky-nasylstva-ta-zhorstokoho-povodzhennya-z-ditmy>

³⁴ Про затвердження Типової програми для дітей та інших осіб, які постраждали від булінгу (цькування) або стали його свідком: наказ Міністерства соціальної політики України 06.06.2025 року № 283-Н / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0283739-25#Text>

№1646; наказ МОН України «Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти» від 26.02.2020 року № 293 та інші.

Розглядаючи нормативно-правові засади протидії булінгу (цькування) вважаємо за доцільне зупинитися на законодавчій прогалині, яка виникла внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» від 06 червня 2024 року № 3792-ІХ, який істотно розширив матеріально-правові засади протидії булінгу (цькуванню), закріпивши його нове універсальне визначення в Законі України «Про охорону дитинства» та поширивши сферу запобігання насильству на всі колективи, у яких перебувають діти (освітні, спортивні, оздоровчі, культурні, творчі тощо). Водночас, відповідні зміни не були синхронно імplementовані до Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема до статті 173-4 КУпАП. Наслідком такої законодавчої асиметрії є виникнення правової прогалини, яка істотно ускладнює практику правозастосування. За чинною редакцією ст. 173-4 КУпАП адміністративна відповідальність настає виключно за булінг (цькування) **учасника освітнього процесу**, що не охоплює випадки систематичного насильства між дітьми в інших організованих колективах. Таким чином, незважаючи на розширення матеріального поняття булінгу, адміністративно-деліктний інструментарій залишається обмеженим, що суперечить принципам комплексності та системності захисту прав дитини.

З метою усунення зазначеної прогалини у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії насильству стосовно дітей» від 19.06.2023 № 9400³⁵. Як випливає з пояснювальної записки до законопроекту, його розроблення зумовлене тим, що булінг як форма насильства щодо дітей має місце не лише у сфері освіти, а й у колективах фізичної культури і спорту, культури, оздоровлення та відпочинку, лікування тощо, що не отримало належного відображення в чинних нормах КУпАП. Зазначений законопроект спрямований на забезпечення ефективної реалізації оновлених положень матеріального законодавства шляхом розширення сфери адміністративної відповідальності за булінг (цькування) на всі колективи, де перебувають діти. З аналізу порівняльної таблиці до законопроекту вбачається, що запропоновані зміни мають системний характер і спрямовані на приведення адміністративно-деліктного законодавства у відповідність до сучасного розуміння булінгу як універсального соціального явища, а не виключно проблеми освітнього середовища.

З огляду на викладене, вбачається об'єктивна необхідність якнайшвидшого прийняття змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у сфері запобігання та протидії насильству стосовно дітей, зокрема шляхом підтримки та доопрацювання законопроекту № 9400. Його

³⁵ Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії насильству стосовно дітей» від 19.06.2023 № 9400 / Законопроекти // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/42132>

ухвалення дозволить усунути нормативну неузгодженість між матеріальними та процесуальними нормами; забезпечити єдиний підхід до кваліфікації булінгу незалежно від сфери, у якій він вчиняється; підвищити ефективність адміністративного реагування на випадки систематичного насильства щодо дітей; реалізувати міжнародні стандарти захисту прав дитини, зокрема принцип «нульової толерантності» до будь-яких форм насильства.

У цьому контексті внесення змін до КУпАП слід розглядати не як суто технічне коригування законодавства, а як необхідний елемент побудови цілісної, міжгалузевої системи запобігання та протидії булінгу (цькуванню), орієнтованої на забезпечення найкращих інтересів дитини та превенцію повторних випадків насильства.

1.3. Відповідальність за вчинення булінгу (цькування)

За вчинення булінгу (цькування) в більшості випадків особа буде нести адміністративну відповідальність відповідно до норм Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Як вже зазначалося, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» від 06.06.2024 р. № 3792-IX було розширено сфери діяльності, в яких може вчинятися булінг (цькування), однак не було внесено змін до положень Кодексу України про адміністративні правопорушення, в якому наразі визначено склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» КУпАП.

У зв'язку з цим цілком доречним казати про адміністративну відповідальність в двох випадках:

1. Адміністративна відповідальність за вчинення *булінгу (цькування) в освітньому процесі*.

2. Адміністративна відповідальність за вчинення *булінгу (цькування) поза межами освітнього процесу* (між учасниками одного колективу, які об'єднані (організовані) відповідно до законодавства з метою тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо та не перебувають між собою у трудових відносинах).

Адміністративна відповідальність за вчинення булінгу (цькування) в освітньому процесі, передбачена ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» КУпАП.

Частина	Протиправне діяння	Санкція
Частина 1	Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого	штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850-1700 грн.)
		громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин
Частина 2	Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення	штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700-3400 грн.)
		громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин
Частина 3	Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років	штраф на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850-1700 грн.)
		громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин
Частина 4	Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років	штраф на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700-3400 грн.)
		громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин
Частина 5	Неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам	штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних

	органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу	мінімумів доходів громадян (850-1700 грн.)
		виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку

Притягнення особи до адміністративної відповідальності можливе при наявності в її діянні складу адміністративного правопорушення, обов'язковими елементами якого є: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона (вина). Розглянемо ці елементи докладніше.

Об'єктом адміністративного правопорушення визнаються суспільні відносини, що охороняються заходами адміністративної відповідальності. У теорії адміністративно-деліктного права прийнято розрізняти загальний, родовий, видовий і безпосередній об'єкти.

Загальним об'єктом адміністративного правопорушення у сфері протидії булінгу (цькуванню) виступають суспільні відносини, які регулюються нормами адміністративного права, а також охороняються адміністративними санкціями. *Родовий об'єкт* адміністративного правопорушення за булінг (цькування) відображено як суспільні відносини, що регулюють громадський порядок і громадську безпеку. У рамках родового, можна виділити *видовий об'єкт* адміністративного правопорушення за булінг (цькування) – суспільні відносини у сфері освіти. *Безпосереднім об'єктом* адміністративного правопорушення за булінг (цькування) є суспільні відносини, які забезпечують психологічне, фізичне, економічне, моральне, сексуальне здоров'я учасників освітнього процесу³⁶.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення – це сукупність передбачених адміністративно-правовою нормою ознак, що характеризують його зовнішній прояв. До ознак об'єктивної сторони адміністративного правопорушення належить: діяння у формі дії або бездіяльності; шкідливі наслідки діяння, які іноді називають шкодою від посягання; причинний зв'язок між діянням та його наслідками³⁷. Ознаки об'єктивної сторони вказуються в статтях КУпАП та статтях законів України, які встановлюють адміністративну відповідальність, іноді в деяких підзаконних нормативних правових актах³⁸.

Отже, протиправні діяння адміністративного правопорушення знаходять втілення в диспозиції статті, яка визначає ознаки складу правопорушення, формулює заборонену законом поведінку, та окреслює межі адміністративно-правової відповідальності суб'єкта за вчинення таких дій, що є обов'язковим

³⁶ Приходько М.В. Адміністративна відповідальність за булінг (цькування) в Україні: дис. на здоб. ступ. докт. філос.: 081 «Право» / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2022. С. 109-110.

³⁷ Мердова О., Носевич Н., Удалова Н., Хозлу І. Відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, за вчинення малолітніми або неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП: науково-практичні рекомендації. Кривий Ріг, 2022. С. 9.

³⁸ Адміністративна відповідальність в Україні: навчальний посібник/ В.М. Бесчастний, О. М. Мердова, А.П. Сахно; за заг. ред. В. М. Бесчастного. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2015. С. 28.

елементом для правозастосування в межах юрисдикції органів публічної адміністрації.

Аналіз ст. 173-4 КУпАП дозволяє стверджувати про складну структуру досліджуваного виду адміністративного правопорушення. Диспозиції частин зазначеної статті переважно сконструйовані як альтернативні (описують кілька протиправних дій).

Стаття 173-4 КУпАП України «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» передбачає:

- основні склади адміністративного правопорушення – ч. 1 ст. 173-4 КУпАП у випадку, якщо особа, що вчинила таке діяння досягла віку адміністративної відповідальності, тобто 16 років; ч. 3 ст. 173-4 КУпАП, за якою до відповідальності притягаються батьки або особи, які їх замінюють, у випадку вчинення правопорушення, передбаченого ч. 1 названої статті особою, яка не досягла віку настання адміністративної відповідальності (малолітньою особою або неповнолітньою особою у віці від 14 до 16 років); ч. 5 ст. 173-4 КУпАП, за якою адміністративна відповідальність настає за неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу;

- кваліфіковані склади – ч. 2 ст. 173-4 КУпАП, яка передбачає повторність, або вчинення діяння групою осіб, у випадку, якщо особа, що вчинила таке діяння досягла віку адміністративної відповідальності, тобто 16 років; ч. 4 ст. 173-4 КУпАП, за якою до відповідальності притягаються батьки або особи, які їх замінюють, у випадку вчинення правопорушення, передбаченого ч. 2 названої статті особою, яка не досягла віку настання адміністративної відповідальності (є малолітньою особою або неповнолітньою особою у віці від 14 до 16 років).

Як вже зазначалося, за ч. 1 ст. 173-4 КУпАП адміністративна відповідальність настає за «діяння, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, унаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого».

Отже, характеризуючи об'єктивну сторону булінгу (цькування) слід зазначити, що він можливий у вигляді діяння, тобто дії (активної поведінки особи) або бездіяльності (пасивної поведінки особи); за характеристикою об'єктивної сторони, склад булінгу відноситься до змішаних, формально-матеріальних, оскільки реальне настання суспільно шкідливих наслідків, з одного боку, не є обов'язковим для кваліфікації, а з іншого – їх настання охоплюється складом правопорушення; об'єктивна сторона булінгу передбачає альтернативні дії: психологічне, фізичне, економічне або сексуальне насильство³⁹.

Характеризуючи об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, зазначимо, що для його кваліфікації є характерним факультативна - місце вчинення правопорушення (проступку), яким є освітнє середовище.

³⁹ Лежнева Т.М., Черноп'ятов С.В. Склад булінгу (цькування) як адміністративного правопорушення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №2 С. 138.

Так, у наказі Міністерства освіти і науки України «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» від 28 грудня 2019 року № 1646 зазначається: «До булінгу (цькування) в закладах освіти належать випадки, які відбуваються безпосередньо в приміщенні закладу освіти та на прилеглих територіях (включно з навчальними приміщеннями, приміщеннями для занять спортом, проведення заходів, коридорами, роздягальнями, вбиральнями, душовими кімнатами, їдальнею тощо) та (або) за межами закладу освіти під час заходів, передбачених освітньою програмою, планом роботи закладу освіти, та інших освітніх заходів, що організуються за згодою керівника закладу освіти, в тому числі дорогою до (із) закладу освіти»⁴⁰.

Суб'єкт адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-4 КУпАП може бути лише спеціальний.

У теорії адміністративно-деліктного права загальним суб'єктом адміністративного правопорушення визнається фізична, осудна особа, яка на момент вчинення правопорушення досягла віку адміністративної відповідальності – 16 років. В свою чергу спеціальним суб'єктом адміністративної відповідальності прийнято розуміти особу, яка поряд із загальними ознаками суб'єкта характеризується також додатковими ознаками, які є обов'язковими для конкретного складу адміністративного правопорушення і безпосередньо зазначаються в диспозиції адміністративно-деліктної норми.

Аналіз складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП дозволяє розмежувати суб'єктів в залежності від конкретної частини зазначеної статті:

Частина статті 173-4 КУпАП	Суб'єкт адміністративного правопорушення
Частина 1	спеціальний – учасники освітнього процесу
Частина 2	спеціальний – учасники освітнього процесу
Частина 3	спеціальний – малолітні або неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років
Частина 4	спеціальний – малолітні або неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років
Частина 5	спеціальний – керівник закладу освіти

Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП характеризується виною, що може бути у формі умислу.

Відповідно до ст. 10 КУпАП Адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків⁴¹. При чому умисел може бути як

⁴⁰ Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: наказі Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 року № 1646 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text>

⁴¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4217>

прямий (особа-правопорушник усвідомлює протиправний характер свого діяння, передбачає шкідливі наслідки і бажає їх настання), так і непрямий (особа-правопорушник усвідомлює протиправний характер свого діяння, передбачає шкідливі наслідки і хоча не бажає, але свідомо допускає їх настання) умислу⁴².

Таким чином, суб'єктивна сторона булінгу (цькування) характеризується умисною формою вини, коли учасник освітнього процесу усвідомлює протиправний характер свого діяння передбачає його шкідливі наслідки і бажає їх або свідомо допускає настання цих наслідків⁴³.

Адміністративна відповідальність за вчинення булінгу (цькування) поза межами освітнього процесу (між учасниками одного колективу, які об'єднані (організовані) відповідно до законодавства з метою тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо та не перебувають між собою у трудових відносинах) положеннями чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення на сьогодні не передбачена.

Зазначимо, що відповідно до ч. 1 ст. 150 Сімейного кодексу України батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, а відповідно до ч. 2 цієї ж статті батьки зобов'язані піклуватися про її моральний розвиток⁴⁴. Вчиняючи булінг (цькування), особа порушує права та свободи інших людей, а її поведінка суперечить нормам моралі, що є наслідком недостатнього виховання дитини її батьками. Отже, у випадку вчинення булінгу (цькування) поза межами освітнього процесу (між учасниками одного колективу, які об'єднані (організовані) відповідно до законодавства з метою тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо та не перебувають між собою у трудових відносинах) може наступати адміністративна відповідальність за ст. 184 «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей» КУпАП.

Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 КУпАП, виражається в ухиленні батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання малолітніх та/або неповнолітніх дітей.

Диспозиція зазначеної норми є бланкетною і відсилає правозастосовувача до ст. 150 Сімейного кодексу України «Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини». У межах кваліфікації за ч. 1 ст. 184 КУпАП у випадку вчинення булінгу (цькування) між учасниками одного колективу поза межами освітнього процесу мова йде про встановлення факту ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо виховання малолітніх та/або неповнолітніх дітей, адже при складанні протоколу про адміністративне правопорушення його фабула крім вимог, передбачених статтею 256 КУпАП потребує визначення в чому саме полягає невиконання

⁴² Коваленко О.В. Адміністративно-правові засади відповідальності за правопорушення у підприємницькій діяльності: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Суми, 2023. С. 138.

⁴³ Приходько М. В. Суб'єкт та суб'єктивна сторона юридичного складу адміністративного правопорушення (проступку) за булінг (цькування). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 188

⁴⁴ Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n713>

обов'язків щодо виховання дітей, які передбачені статтею 150 Сімейного кодексу України.

Зазначимо, що частина 2 ст. 184 КУпАП передбачає кваліфікований склад, що встановлює відповідальність за повторність вчинення правопорушення, передбаченого ч. 1 зазначеної статті.

Іноді за вчинення булінгу (цькування) може наставати **кримінальна відповідальність**, якщо його форми міститимуть ознаки кримінального правопорушення. Наприклад: заподіяння тілесного ушкодження, побоїв і мордувань, знищення майна, напад, клеп, поширення інформації, що порушує особисту приватність тощо.

В окремих випадках результатом булінгу може стати самогубство людини або замах на таке діяння. Тоді особу, що вчиняла булінг, можуть притягнути до кримінальної відповідальності за ст. 120 КК України (кримінальна відповідальність наставатиме з 16 років; до кривдників віком з 11 до 16 років застосовуватимуться примусові заходи виховного характеру)⁴⁵.

Науковцями доведено, що булінг може перерости у катування із наявністю усіх ознак складу цього злочину, передбаченого ст. 127 КК України, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб⁴⁶.

У випадку наявності в діях кривдника (булера) ознак кримінального правопорушення, за загальним правилом кримінальна відповідальність особи настає з 16 років, за виключенням кримінальних правопорушень визначених у ст. 22 КК України, за які встановлено знижений вік кримінальної відповідальності – 14 років.

Цивільна відповідальність за вчинення булінгу (цькування) може наставати у випадку подання позову щодо захисту честі і гідності та відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди.

1.4. Місце Національної поліції в системі суб'єктів запобігання та протидії булінгу (цькування)

Протидія булінгу (цькуванню) є комплексною міжвідомчою проблемою, що потребує скоординованих дій різних органів державної влади, місцевого самоврядування, закладів, в яких діти перебувають в одному колективі, та

⁴⁵ Кримінальна відповідальність за булінг / Адвокатське об'єднання «Бачинський та партнери». URL: <https://legalaid.ua/ua/kryminalna-vidpovidalnist-za-buling/>

⁴⁶ Кришевич О.В. Кримінальна відповідальність за булінг як різновид катувань серед неповнолітніх. *Коли та ким виправдовуються катування* : матеріали дискус. Клубу. м. Харків, 16 трав. 2019 р. / НАПрН України, НДІ вивч. Проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2019. С. 52-53

громадськості. Національна поліція України посідає ключове місце в інституційній системі суб'єктів запобігання та протидії булінгу, виконуючи функції як превентивного, так і реактивного характеру. Будучи органом публічної влади, уповноваженим забезпечувати охорону прав і свобод людини, поліція формує один із центральних елементів механізму державної політики у сфері протидії насильству та агресивній поведінці щодо дітей.

Чинне законодавство України встановлює множинність суб'єктів, які беруть участь у запобіганні та протидії булінгу, а Національна поліція України посідає особливе місце, виконуючи функції правоохоронного органу з широким спектром превентивних та правозастосовних повноважень. Статтею 23 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що поліція відповідно до покладених на неї завдань вживає заходів з метою виявлення кримінальних та адміністративних правопорушень, припиняє виявлені правопорушення, здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про правопорушення та провадження у справах про адміністративні правопорушення⁴⁷.

У структурі Національної поліції України функціонують спеціалізовані підрозділи ювенальної превенції, діяльність яких регламентується Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженою наказом МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044⁴⁸. Аналіз положень названої інструкції дає підстави стверджувати, що саме підрозділи ювенальної превенції займають провідне та системоутворююче місце серед суб'єктів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії булінгу (цькуванню). Це зумовлено як широтою їх функціональних повноважень, так і специфікою цільової групи їх діяльності – дітей та підлітків, які можуть бути як потерпілими, так і кривдниками.

Інструкція визначає підрозділи ювенальної превенції як спеціалізовані структурні підрозділи Національної поліції України, основним призначенням яких є профілактика правопорушень у дитячому середовищі, захист прав та законних інтересів дітей, а також реагування на будь-які форми насильства щодо них або з їх боку. У цьому контексті булінг, який законодавець визначає як систематичне психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, органічно входить до предметної сфери діяльності ювенальної превенції як різновид протиправної поведінки у дитячому середовищі.

На відміну від Служби освітньої безпеки, функціональна діяльність якої зосереджена переважно в межах закладів загальної середньої освіти, підрозділи ювенальної превенції здійснюють багатовимірну протидію булінгу, що виходить за рамки виключно освітнього простору. З урахуванням законодавчого тлумачення поняття «колектив» як будь-якої організованої групи дітей, об'єднаних з метою навчання, тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку або лікування, підрозділи ювенальної превенції наділені можливістю реагувати на прояви булінгу у спортивних секціях, гуртках, таборах, медико-

⁴⁷ Про Національну поліцію: закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

⁴⁸ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>

реабілітаційних установах, закладах дозвілля, а також у цифровому середовищі за умови збереження ознаки систематичності та колективної взаємодії.

Не менш важливу роль відіграють й інші підрозділи поліції. Так, новостворені підрозділи Служби освітньої безпеки відповідно до законодавства уживають заходів щодо запобігання та протидії булінгу (цькуванню) учасників освітнього процесу шляхом:

- надання пропозиції до щорічного плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) у закладах загальної середньої освіти, та участі в його виконанні в межах компетенції;

- участі в засіданнях комісій з розгляду випадків булінгу (цькування) та вжиття спільних заходів згідно із законодавством (у разі залучення);

- інформування учасників освітнього процесу стосовно правових наслідків учинення булінгу (цькування), надання роз'яснень щодо дій у разі виявлення ознак його учинення, інформування потерпілих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

- виявлення фактів учинення булінгу (цькування) та забезпечення своєчасного реагування на них у встановленому законодавством порядку;

- взаємодії з іншими суб'єктами реагування в разі випадку булінгу (цькування) відповідно до Порядку реагування на випадки булінгу (цькування), затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 28 грудня 2019 року № 1646, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2020 року за № 111/34394⁴⁹.

Підрозділи дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад хоча і не мають прямих повноважень у сфері запобігання та протидії булінгу, проте їх також можна віднести до таких суб'єктів в контексті наявності у них обов'язків щодо провадження превентивної (профілактичної) діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, ужиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; відвідування закладів освіти з метою профілактики вчинення дітьми кримінальних та адміністративних правопорушень⁵⁰.

Діяльність Національної поліції України у сфері запобігання та протидії булінгу можна класифікувати за такими основними напрямками:

1. Превентивна функція. Превентивна діяльність Національної поліції спрямована на попередження випадків булінгу. Ця функція реалізується через:

- проведення профілактичних бесід, лекцій та тренінгів не лише у закладах освіти, а й у спортивних секціях, творчих студіях, дитячих таборах з питань протидії булінгу, правової відповідальності за цькування, формування культури безпечної поведінки;

⁴⁹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти: наказ МВС України від 01 жовтня 2024 року №663 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-24#Text>

⁵⁰ Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад: наказ МВС України від 28 липня 2017 року №650 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>

- організацію освітніх заходів для батьків, керівників дитячих колективів, тренерів, вихователів щодо раннього виявлення ознак булінгу;
- взаємодію з організаторами дитячих колективів у розробці планів заходів, спрямованих на запобігання булінгу;
- участь у роботі комісій з розгляду випадків булінгу;
- моніторинг стану дотримання прав дітей у різних організованих колективах;
- участь у профілактичних заходах щодо запобігання правопорушенням серед дітей.

2. Реагувальна функція передбачає оперативне реагування на повідомлення про випадки булінгу у будь-яких організованих дитячих колективах і включає:

- прийом та реєстрацію заяв і повідомлень про випадки булінгу;
- проведення службових перевірок за фактами звернень;
- участь у засіданнях комісій з розгляду випадків булінгу в закладах освіти;
- надання консультацій потерпілим та їхнім законним представникам щодо порядку захисту прав;
- забезпечення безпеки дітей, які постраждали від булінгу, у випадках загрози їхньому життю чи здоров'ю.

3. Правозастосовна функція реалізується через юрисдикційні повноваження поліції щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з булінгом (цькуванням). При цьому необхідно враховувати, що Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» від 06.06.2024 р. № 3792-IX було розширено сфери діяльності, в яких може вчинятися булінг (цькування), однак зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення внесено не було.

У зв'язку з цим ще раз наголошуємо про те, що адміністративна відповідальність за булінг може наставати в двох випадках:

1. Адміністративна відповідальність за вчинення булінгу (цькування) в освітньому процесі передбачена статтею 173-4 КУпАП «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу».

2. Адміністративна відповідальність за вчинення булінгу (цькування) поза межами освітнього процесу (між учасниками одного колективу, які об'єднані відповідно до законодавства з метою тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо) положеннями чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення безпосередньо не передбачена. У таких випадках підрозділи ювенальної превенції можуть застосовувати статтю 184 КУпАП «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей».

За наявності підстав протокол про адміністративне правопорушення за виявленим випадком булінгу складається відповідно до вимог Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції⁵¹.

Отже, правозастосовна функція поліції охоплює:

- документування фактів булінгу в освітньому середовищі та поза його межами відповідно до встановленої процедури;
- складання протоколів про адміністративні правопорушення за статтею 173-4 КУпАП щодо дітей-кривдників (віком від 16 до 18 років) у випадках булінгу в освітньому процесі;
- складання протоколів за частиною 5 статті 173-4 КУпАП щодо неповідомлення керівником закладу освіти про випадки булінгу;
- складання протоколів за частинами 3 та 4 статті 173-4 КУпАП щодо батьків або осіб, які їх замінюють, за діяння малолітніх або неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років в освітньому процесі;
- складання протоколів за статтею 184 КУпАП щодо батьків або осіб, які їх замінюють, за невиконання обов'язків щодо виховання дітей у випадках булінгу поза межами освітнього процесу (у спортивних секціях, творчих студіях, дитячих таборах тощо);
- направлення матеріалів справ до суду для розгляду;
- забезпечення виконання судових рішень про застосування адміністративних стягнень;
- взяття на профілактичний облік дітей, які вчинили булінг в освітньому процесі, та заведення обліково-профілактичної справи;
- здійснення заходів індивідуальної профілактики з дітьми, які перебувають на обліку за вчинення булінгу;
- у випадках, коли дії учасників булінгу містять ознаки кримінального правопорушення (наприклад, тяжкі тілесні ушкодження, доведення до самогубства тощо), проведення досудового розслідування у формі дізнання.

4. Координаційна та взаємодійна функція. Національна поліція здійснює координацію та взаємодію з іншими суб'єктами системи запобігання та протидії булінгу.

Узагальнюючи практичну діяльність Національної поліції України у сфері запобігання та протидії булінгу, цілком доречним казати про те, що ця функція передбачає:

- співпрацю із закладами освіти, спортивними організаціями, дитячими таборами, творчими студіями у формуванні безпечного середовища;
- взаємодію зі службами у справах дітей та центрами соціальних служб у забезпеченні комплексної підтримки постраждалих від булінгу;
- обмін інформацією з іншими суб'єктами протидії булінгу в межах, визначених законодавством;
- участь у міжвідомчих координаційних органах та робочих групах з питань протидії булінгу;

⁵¹ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України від 06 листопада 2015 року № 1376 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text>

- надання методичної допомоги організаторам дитячих колективів у розробці внутрішніх процедур реагування на випадки цькування;
- внесення до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності обов'язкових для розгляду подань про необхідність усунення причин та умов, що призводять до вчинення дітьми правопорушень;
- організацію спільних профілактичних заходів серед дітей;
- висвітлення через засоби масової інформації інформації щодо стану ситуації з булінгом та заходів для її покращення.

Отже, Національна поліція України посідає важливе місце в системі суб'єктів запобігання та протидії булінгу, виступаючи як правоохоронний орган з превентивними, реагвальними, правозастосовними та координаційними функціями.

Ефективність діяльності поліції у цій сфері значною мірою залежить від якості взаємодії з іншими суб'єктами системи протидії булінгу – закладами освіти, службами у справах дітей, центрами соціальних послуг, органами місцевого самоврядування. Лише комплексний міжвідомчий підхід може забезпечити дієву превенцію булінгу та належний захист прав дітей.

Розділ 2.

Організаційно-правові механізми діяльності поліції у сфері запобігання та протидії булінгу (цькування)

2.1. Профілактична діяльність підрозділів поліції у сфері запобігання булінгу (цькування)

Профілактична діяльність у сфері запобігання булінгу (цькування) становить пріоритетний напрям роботи підрозділів Національної поліції України, пріоритетну роль в якій займають саме підрозділи ювенальної превенції, та є ключовим елементом системи захисту прав дітей. Ефективність протидії булінгу значною мірою залежить від якості превентивної роботи, спрямованої на формування в дитячому середовищі атмосфери нетерпимості до насильства, розвиток навичок конструктивної взаємодії та своєчасне виявлення факторів ризику виникнення цькування.

Профілактика булінгу має розглядатися як комплексна, системна діяльність, що включає заходи загального та індивідуального характеру, спрямовані на усунення причин та умов, що сприяють виникненню та розвитку цькування в дитячих колективах.

Узагальнюючи напрацьовані в науковій доктрині підходи до визначення принципів профілактичної діяльності підрозділів поліції у сфері запобігання булінгу (цькування)⁵², аналізуючи положення національного законодавства та міжнародні стандарти захисту прав дитини, а також з урахуванням власного наукового бачення цієї проблематики, вважаємо за доцільне визначити, що зазначена діяльність має ґрунтуватися на таких основоположних принципах:

1. Принцип **комплексності** передбачає, що профілактична робота має охоплювати всі рівні соціального середовища дитини: індивідуальний (особистісні характеристики, психологічний стан), міжособистісний (відносини з однолітками, родиною), груповий (атмосфера в колективі, норми взаємодії), інституційний (політика закладу щодо булінгу, механізми реагування) та суспільний (культурні норми, медійний простір). Ізольовані заходи, спрямовані лише на один рівень, не можуть забезпечити стійкого профілактичного ефекту.

2. Принцип **своєчасності** вказує на необхідність раннього виявлення ознак булінгу та факторів ризику його виникнення. Чим раніше здійснюється профілактичне втручання, тим вища ймовірність запобігання ескалації насильства та мінімізації негативних наслідків для всіх учасників ситуації. Це вимагає від працівників поліції розвитку навичок розпізнавання ранніх

⁵² Корнійченко А.О. Принципи адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні: поняття та система. *Наукові записки*. Серія: Право. 2021. Вип. 10. С. 60-65; Мороз В. П. Деякі питання реагування на випадки булінгу. *Актуальні проблеми ювенальної деліктології* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. м. Дніпро, 05 листопада 2021 року. Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 151–155; Луців О.В. Адміністративно-правова протидія булінгу в Україні: автореф. дис. ... канд.а юрид. наук: 12.00.07 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2023. 22 с.; Бульківська О.В., Краковська А.Є. Адміністративно-правові механізми запобігання булінгу в Україні. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 14. Т. 1. С. 112-116

індикаторів булінгу та готовності до проактивної взаємодії з іншими суб'єктами системи захисту дітей.

3. Принцип **гуманізму** означає, що профілактична робота має здійснюватися з повагою до гідності кожної дитини, незалежно від її ролі в ситуації булінгу. Як діти, що постраждали від цькування, так і ті, хто його здійснював, потребують допомоги, підтримки та можливості змінити свою поведінку. Каральний підхід, спрямований виключно на покарання кривдників, не вирішує проблеми булінгу системно та може призводити до приховування насильства.

4. Принцип **соціальної справедливості** вимагає рівного доступу всіх дітей до профілактичних заходів та захисту від булінгу, незалежно від їхнього соціального статусу, місця проживання, матеріального становища родини чи інших факторів. Особливої уваги потребують діти з вразливих груп, які мають підвищений ризик стати об'єктом цькування.

5. Принцип **необхідної достатності** передбачає, що профілактичні заходи мають бути адекватними рівню загрози та не створювати надмірного втручання в життя дитини та її родини. Баланс між захистом прав дитини та повагою до приватного життя є критично важливим.

Важливим концептуальним положенням є визнання того, що основна мета профілактики булінгу полягає не в покаранні винних осіб, а у припиненні насильства, запобіганні його повторенню та створенні безпечного середовища для розвитку всіх дітей. Практика Європейського суду з прав людини, зокрема рішення у справі «F.O. v. Croatia», підкреслює обов'язок національних органів забезпечити «нульову терпимість» до будь-якого насильства чи жорстокого поводження в закладах освіти, використовуючи поєднання кримінально-правових, цивільних, адміністративних та професійних заходів⁵³.

З урахуванням викладених принципів профілактичної діяльності та її системного характеру, доцільним є розмежування основних напрямів профілактики булінгу (цькування) залежно від рівня та об'єкта впливу. У науковій доктрині та практиці правозастосування загальноновизнаним є поділ профілактики на загальну та індивідуальну, що дозволяє забезпечити диференційований підхід до запобігання насильству в дитячому середовищі та підвищити ефективність превентивних заходів.

У цьому контексті першочергове значення має загальна профілактика, яка спрямована на формування безпечного соціального середовища, усунення або мінімізацію соціальних, психологічних та організаційних чинників, що сприяють виникненню булінгу, а також на утвердження в дитячих колективах цінностей взаємоповаги, толерантності та нетерпимості до будь-яких проявів насильства. Саме загальна профілактика створює базис для своєчасного виявлення ризиків та ефективної реалізації індивідуальних профілактичних заходів, що зумовлює необхідність її детального аналізу у подальшому викладі.

Центральним елементом загальної профілактики є проведення інформаційно-просвітницьких заходів з дітьми, спрямованих на формування розуміння сутності булінгу, його форм, наслідків та способів реагування.

⁵³ Case of F.O. v. Croatia (22 April 2021). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-209331%22%7D>

Ефективність таких заходів суттєво підвищується за умови використання інтерактивних методів роботи, що забезпечують активну участь дітей, розвиток критичного мислення та формування практичних навичок.

До інтерактивних форм профілактичної роботи належать:

- тренінги – структуровані навчальні заняття, що поєднують інформаційні блоки з практичними вправами, рольовими іграми, груповими дискусіями, спрямованими на розвиток навичок розпізнавання булінгу, конструктивної комунікації, емпатії, підтримки постраждалих;
- інтерактивні бесіди – обговорення проблеми булінгу з використанням кейсів, відеоматеріалів, що стимулюють дітей до висловлювання власної думки, аналізу ситуацій, пошуку рішень;
- вікторини та квести – ігрові форми перевірки знань про булінг, що роблять навчання менш формальним та більш привабливим для дітей;
- онлайн-тести та опитування – засоби діагностики рівня обізнаності дітей про булінг, а також виявлення їхнього ставлення до цього явища;
- театральні вистави та флешмоби – креативні форми привернення уваги до проблеми булінгу, що залучають дітей до створення соціально значущого контенту;
- майстер-класи – практичні заняття з розвитку конкретних навичок (надання психологічної підтримки, конструктивного вирішення конфліктів, захисту від кібербулінгу тощо).

Важливим елементом планування профілактичних заходів є врахування пам'ятних дат міжнародного та національного календаря, що підвищують суспільну увагу до проблеми булінгу. Зокрема, доцільно організовувати спеціальні інформаційні кампанії у перший понеділок жовтня (Всесвітній день запобігання булінгу) та перший четвер листопада (Міжнародний день боротьби з насильством і булінгом у закладах освіти). Приурочення профілактичних заходів до цих дат дозволяє посилити їхній ефект через залучення медіа, громадських організацій та широкої громадськості.

Кожен заклад освіти відповідно до чинного законодавства зобов'язаний мати план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, який складається на навчальний рік. Підрозділи поліції, зокрема ювенальної превенції та Служби освітньої безпеки, відіграють важливу роль у реалізації цих планів, беручи участь у профілактичних заходах, наданні консультацій адміністрації та педагогічним працівникам, проведенні навчань для персоналу закладів.

Щодо інших закладів, установ та організацій, в колективах яких перебувають діти (заклади позашкільної освіти, спортивні секції, творчі студії, заклади оздоровлення та відпочинку, медичні заклади тощо), законодавство наразі не встановлює прямої вимоги щодо складання планів протидії булінгу. Проте це не означає відсутності потреби проведення в них профілактичних заходів. Керівники цих закладів згідно із Законом України «Про охорону дитинства» зобов'язані формувати середовище, вільне від насильства та

жорстокого поводження з дитиною, що безумовно включає профілактику булінгу⁵⁴.

Працівники поліції мають ініціювати включення профілактичних заходів щодо булінгу до планів роботи всіх закладів та організацій, де організована діяльність дітей, незалежно від їхньої відомчої підпорядкованості. Це дозволить створити єдине профілактичне середовище та забезпечити послідовність антибулінгового впливу.

У спеціалізованій літературі⁵⁵ наголошується на запровадженні комплексного підходу до профілактики булінгу (цькування), ефективність якої залежить від доцільності запровадження системи взаємопов'язаних заходів:

1. Дослідження рівня булінгу в закладі (установі, організації) шляхом регулярного проведення анонімних опитувань дітей, працівників колективів, в яких перебувають діти, та батьків з метою виявлення поширеності цькування, його форм, локацій та динаміки. Об'єктивна діагностична інформація є основою для планування адресних профілактичних заходів. Працівники поліції можуть сприяти закладам у розробці опитувальників, аналізі отриманих даних та інтерпретації результатів.

2. Формування та комунікація політики закладу щодо булінгу, що передбачає розробку та оприлюднення чітких, зрозумілих для дітей, працівників та батьків правил щодо неприйнятності булінгу, механізмів реагування на випадки цькування, відповідальності за вчинення булінгу. Така політика має бути не формальним документом, а реально діючим інструментом формування норм поведінки в колективі. Важливо, щоб усі члени колективу знали, в яких формах може виявлятися цькування, куди та як можна повідомити про випадки булінгу, яка процедура розгляду повідомлень, які наслідки для кривдників та які форми підтримки для постраждалих.

3. Аналіз безпекового середовища закладу передбачає систематичну перевірку місць, де найчастіше відбувається булінг. Практика свідчить, що цькування частіше відбувається там, де контроль з боку дорослих є меншим або взагалі відсутнім: шкільний двір, сходові клітки, коридори, вбиральні, роздягальні, спортивні майданчики, зони відпочинку. Виявлення таких «гарячих точок» дозволяє посилити контроль, організувати чергування працівників закладу, облаштувати відеоспостереження (з дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних) та вжити інших організаційних заходів.

4. Періодичне навчання працівників закладу у вигляді систематичного підвищення кваліфікації педагогічних працівників, психологів, соціальних педагогів, інших фахівців з питань розпізнавання, запобігання та реагування на булінг. Працівники поліції можуть виступати лекторами на таких навчаннях,

⁵⁴ Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

⁵⁵ Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андреевкова В.Л., Байдик В.В., Войцяк Т.В., Калашник О.А. та ін. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.; Попередження насильства в закладах освіти: методичний посібник для педагогічних працівників. Видання друге, доповнене та оновлене. Київ: Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. 104 с.; Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель & Ю. Удовенко, Ред.). Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022. 144 с.

ділитися практичним досвідом роботи з випадками булінгу, роз'яснювати правові аспекти відповідальності за цькування.

5. Інтеграція антибулінгової тематики в освітній (виховний, тренувальний тощо) процес шляхом включення тем про права дитини, повагу до гідності, конструктивне вирішення конфліктів, емпатію в навчальні програми, виховні заходи, тренувальний процес. Розвиток соціально-емоційних компетентностей дітей, їхньої здатності розуміти емоції інших, співпереживати, будувати здорові стосунки є фундаментальною основою профілактики булінгу.

6. Поширення інформаційних матеріалів через розміщення в доступних місцях (класи, коридори, вебсайт закладу, інформаційні стенди) пам'яток для дітей про те, що таке булінг, як його розпізнати, куди звертатися за допомогою, як підтримати того, хто постраждав. Візуалізація інформації, використання зрозумілої дітям мови, наявність QR-кодів для швидкого доступу до онлайн-ресурсів підвищують ефективність інформаційних матеріалів.

7. Забезпечення можливості анонімного повідомлення про булінг шляхом створення каналів (скриньки довіри, онлайн-форми, чат-боти), через які діти можуть повідомити про випадки цькування анонімно. Досвід свідчить, що діти з більшою готовністю повідомляють про інциденти, якщо це можна зробити анонімно та якщо адміністрація серйозно ставиться до їхніх повідомлень і приймає відповідні заходи.

Нагадаємо, що в Україні на офіційному сайті державної електронної системи управління освітою АІКОМ функціонує спеціалізований антибулінговий розділ, що надає можливість повідомити про булінг у закладі освіти як анонімно, так і відкрито (<https://aikom.iea.gov.ua/bullying/help>). Працівники поліції під час профілактичних заходів мають інформувати дітей, батьків та працівників колективів, в яких перебувають діти, про існування цього ресурсу.

Крім того, цілодобові консультації та підтримку у випадках булінгу можна отримати:

- Національна гаряча лінія для дітей та молоді: 0 800 500 225 (безкоштовно зі стаціонарних телефонів) або 116 111 (безкоштовно з мобільних телефонів);
- Урядова гаряча лінія з питань безпеки дітей в Інтернеті: 1545 (*3);
- Чат-боти: «Кіберпес» (https://t.me/kiberpes_bot), «АнтиБулінгБот» (<https://t.me/ProtyBullyingBot>);
- Онлайн-платформа для психологічних консультацій підлітків «Teenergizer» (<https://teenergizer.org/consultations/>).

8. Формування підтримуючого середовища, що передбачає наснаження всіх учасників колективу в підтримці постраждалих від булінгу. Ключовим завданням є перетворення «мовчазної більшості» (свідків, які пасивно спостерігають за цькуванням) на «підтримуючу більшість» (активних захисників, які не толерують насильство). Це досягається через формування групових норм, що засуджують булінг, заохочення проявів підтримки та солідарності, розвиток у дітей навичок безпечного втручання в ситуацію цькування.

9. Залучення батьків (законних представників) до профілактики булінгу, які є важливими суб'єктами, оскільки саме в родині формуються базові цінності, моделі поведінки, ставлення до насильства. Водночас батьки часто не мають достатніх знань про булінг, можуть недооцінювати серйозність ситуації або не знати, як правильно діяти.

Профілактична робота з батьками має включати:

– інформаційно-просвітницькі заходи – батьківські збори, лекції, тренінги, вебінари з питань булінгу, на яких роз'яснюється сутність цькування, його ознаки, наслідки для дітей (як постраждалих, так і кривдників), роль батьків у профілактиці та реагуванні на булінг. Працівники поліції можуть виступати спікерами на таких заходах, представляючи правову складову проблеми;

– розповсюдження інформаційних матеріалів⁵⁶, зокрема, надання батькам пам'яток, буклетів, посилань на онлайн-ресурси з інформацією про те, як розпізнати ознаки того, що дитина є об'єктом булінгу або сама здійснює цькування, як реагувати на повідомлення дитини про булінг, куди звертатися за допомогою, яких помилок уникати.

Критично важливо, щоб батьки серйозно ставилися до повідомлень дітей про цькування, не ігнорували їх та знали алгоритм своїх подальших дій. Судова практика, зокрема постанова Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області, фіксує випадки, коли батьки, отримуючи від дитини інформацію про конфлікти з однолітками, радили «просто не звертати уваги», що призводило до ескалації булінгу⁵⁷. Така реакція батьків є неприйнятною та може розглядатися як бездіяльність, що перешкоджає захисту прав дитини.

– формування батьківської мережі підтримки шляхом заохочення батьків до створення груп взаємодопомоги, обміну досвідом, спільного обговорення проблем та пошуку рішень. Батьки, об'єднані спільною метою захисту дітей від булінгу, можуть стати потужною силою в формуванні безпечного середовища в закладі;

– індивідуальні консультації, під час яких забезпечується надання батькам, чії діти є учасниками ситуації булінгу (постраждалі, кривдники, свідки), індивідуальної психологічної та правової підтримки, рекомендацій щодо стратегій поведінки, можливостей звернення до спеціалізованих служб.

Важливим елементом загальної профілактики є формування в дитячому колективі переконання, що повідомлення про булінг будуть сприйняті серйозно та призведуть до адекватної реакції дорослих. Це мотивує дітей не замовчувати випадки цькування та звертатися за допомогою.

Працівники поліції мають наполягати на тому, щоб керівники та працівники закладів, в колективах яких перебувають діти, реагували на кожне повідомлення про булінг швидко, конфіденційно та відповідально. Керівникам закладів освіти слід також періодично нагадувати про їхню відповідальність за неповідомлення поліції про випадки булінгу.

⁵⁶ Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель & Ю. Удовенко, Ред.). Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022. С. 62-67.

⁵⁷ Справа № 398/4753/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122095814> (дата звернення 09.09.2025)

Замовчування ситуацій булінгу «в інтересах дітей» або з метою «не зіпсувати репутацію закладу» є неприйнятним та суперечить інтересам захисту прав дітей. Заклад має оцінюватися не за відсутністю булінгу (оскільки виникнення цькування зумовлене повсякденною взаємодією між людьми, яка вчасно не була врегульована), а за тим, наскільки ефективно вирішуються ситуації булінгу та як часто вони повторюються.

Сучасна практика протидії булінгу визнає необхідність поєднання дисциплінарного та відновного підходів. Якщо дисциплінарний підхід фокусується на визначенні порушеного правила, встановленні винної особи та застосуванні покарання, то відновний підхід зосереджується на з'ясуванні того, що сталося, якої шкоди було завдано та що потрібно зробити для виправлення ситуації.

Відновний підхід сприяє вирішенню конфліктів через діалог, взаєморозуміння та використання відновних практик у закладах освіти різного рівня. Зокрема, мова йде про відновний підхід, який може бути ефективним інструментом для попередження булінгу, оскільки він дозволяє всім сторонам, ще до ескалації конфлікту, висловити свої почуття та переживання, що сприяє створенню більш безпечного освітнього середовища⁵⁸.

Застосування відновного підходу вимагає від дорослих, які працюють з ситуацією булінгу:

- збереження спокою та делікатності;
- уникнення стигматизуючих термінів («жертва», «агресор»), що закріплюють ролі та перешкоджають змінам;
- відмови від вимог публічних вибачень, що можуть загострити ситуацію та призвести до нещирості;
- уникнення звинувачень, критики або підвищення голосу, що створюють оборонну позицію та перешкоджають усвідомленню наслідків своїх дій.

Працівники поліції, реагуючи на випадки булінгу, мають враховувати принципи відновного підходу, інформувати інших суб'єктів реагування (адміністрацію закладу, службу у справах дітей, психологічні служби) про необхідність комплексної роботи з усіма сторонами ситуації та з колективом в цілому.

Міжнародний досвід свідчить про високу ефективність спеціалізованих комплексних антибулінгових програм, що мають доказову базу та апробовані в різних країнах. Серед найбільш визнаних програм – Програма Дена Ольвеуса (Olweus Bullying Prevention Program)⁵⁹, яка успішно впроваджується в Норвегії, Бельгії, Німеччині, Ірландії, Швеції, Великій Британії та інших країнах. Ця програма базується на системному підході, що охоплює індивідуальний, класний, шкільний та громадський рівні, та включає чіткі протоколи виявлення, документування та реагування на булінг.

До ефективних методик протидії булінгу належать також:

⁵⁸ Бондар В., Харківська Т. Стратегії реагування на булінг та конфлікти у закладах освіти: порівняльний аналіз ефективності підходів. *Social Work and Education*. 2025. Vol. 12. №2. С. 178.

⁵⁹ Olweus D. (2001). *Bullying at school: tackling the problem*. Research Centre for Health Promotion, University of Bergen. URL: <https://www.researchgate.net/publication/228654357>

- «Щоденник булінгу» – інструмент систематичної фіксації випадків цькування, що дозволяє виявити паттерни, частоту, локації булінгу та ініціювати адресні втручання;

- Метод Фарста – структурована бесіда з кривдником, що не містить звинувачень, але спонукає до усвідомлення шкоди, завданої постраждалому, та пошуку способів виправлення ситуації;

- Метод «Ступінчастого колеса» – послідовна система втручань зростаючої інтенсивності залежно від реакції кривдника на попередні заходи⁶⁰.

Недопущенню перетворення конфліктів на насильство сприяє також розширення в закладах мережі служб порозуміння (шкільних служб медіації, груп рівних, учнівських рад безпеки), що працюють на принципах відновного правосуддя та навчають дітей конструктивним способам вирішення суперечностей.

Працівники поліції можуть сприяти закладам у виборі та впровадженні адекватних антибулінгових програм, надавати консультації щодо їхньої адаптації до українського контексту, брати участь у навчанні педагогічних працівників методикам роботи з булінгом.

Підсумовуючи зазначимо, що розгляд загальної профілактики булінгу (цькування) дозволяє дійти висновку, що її реалізація спрямована насамперед на формування безпечного та правосвідомого середовища, у межах якого мінімізуються передумови виникнення насильницької поведінки в дитячих колективах. Водночас, навіть за умови ефективного функціонування загально-профілактичних механізмів, окремі прояви булінгу можуть виникати внаслідок індивідуальних психологічних, соціальних чи поведінкових особливостей конкретних дітей або впливу несприятливих мікросоціальних факторів.

У зв'язку з цим об'єктивно зростає значення індивідуальної профілактики, яка доповнює загальні превентивні заходи та спрямована на адресний вплив на учасників булінгу – як на дітей, схильних до агресивної поведінки, так і на тих, хто зазнав або може зазнати цькування. Саме індивідуальна профілактика дозволяє своєчасно виявляти та коригувати ризиковані моделі поведінки, забезпечувати підтримку постраждалих і запобігати повторенню насильства, що зумовлює необхідність її окремого та детального розгляду в подальшому викладі.

Діти, які вчиняють булінг, потребують уваги та допомоги не менше, ніж постраждалі. Дослідження психології кривдників свідчать, що цькування часто є наслідком власного травматичного досвіду, низької емпатії, засвоєних агресивних моделей поведінки, потреби в самоствердженні через домінування над іншими, дефіциту позитивної уваги дорослих. Без цілеспрямованої профілактичної роботи діти, які вчиняли булінг у дитинстві, мають підвищений ризик антисоціальної поведінки в дорослому віці.

Індивідуальна профілактична робота з дитиною-кривдником має включати:

⁶⁰ Інформаційний матеріал: Найкращими методиками проти булінгу на сьогодні вважаються «Щоденник булінгу», «Метод Фарста», Метод «Ступінчастого колеса». URL: https://zr.su.court.gov.ua/userfiles/media/Sud1805_2/word/metoduku.docx

1. Відверту розмову про ситуацію булінгу – важливо з’ясувати, як дитина ставиться до своїх дій, чи розуміє їхні наслідки, як на них реагують інші діти, які мотиви стояли за цькуванням. Необхідно вислухати всі версії ситуації, зосередитися на фактах, а не на припущеннях, уникати звинувачень та ярликів.

2. Пояснення сутності булінгу та його наслідків – дитина має чітко розуміти, які дії вважаються цькуванням, чому булінг є неприйнятним, які наслідки він має для постраждалих (емоційні, психологічні, фізичні, соціальні), для самого кривдника (відповідальність, репутаційні втрати, порушення стосунків) та для колективу в цілому.

3. Інформування про відповідальність – дитина та її батьки мають бути поінформовані про те, що за вчинення булінгу настає юридична відповідальність, передбачена статтею 173-4 або 184 (якщо булінг вчиняється поза межами закладу освіти) Кодексу України про адміністративні правопорушення. Водночас акцент має робитися не на залякуванні покаранням, а на формуванні розуміння, що поважати права інших – це моральний обов’язок кожної людини.

4. Відновлення ситуації – дитина має виправити завдану шкоду. Це може включати щирі вибачення перед постраждалим (за умови, що вони є усвідомленими, а не примусовими), відшкодування матеріальних збитків, якщо було пошкоджено майно, публічне визнання неправильності своїх дій перед колективом, участь у проєктах з підтримки постраждалих від булінгу. Важливо, щоб дитина зробила це добровільно та усвідомлено, розуміючи цінність такого кроку.

5. Розробка плану зміни поведінки – спільно з дитиною, її батьками, психологом, соціальним педагогом має бути розроблений індивідуальний план, що включає конкретні кроки щодо розвитку емпатії, навичок конструктивного спілкування, контролю агресії, продуктивних способів самоствердження. План має містити зрозумілі дитині цілі, строки, форми підтримки та контролю.

6. Координація зусиль – працівник поліції має узгодити з батьками, адміністрацією закладу, психологічною службою, службою у справах дітей спільний план дій щодо профілактичної роботи з дитиною, розподіл відповідальності, періодичність обміну інформацією про динаміку поведінки дитини.

7. Заохочення позитивних змін – важливо цінувати та наголошувати на будь-яких позитивних змінах у поведінці дитини, в тому числі визнання помилок, прояви емпатії, спроби налагодити стосунки. Позитивне підкріплення є більш ефективним інструментом формування бажаної поведінки, ніж постійна критика та покарання.

Як відомо, відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, існує чітко окреслена та формалізована модель індивідуальної профілактики, центральним елементом якої є інститут профілактичного обліку дітей. Згідно з пунктами 2, 3 та 10 розділу III Інструкції, взяттю на профілактичний облік підлягає, зокрема, дитина, яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу, а підставою для такого обліку є копія постанови суду про притягнення до адміністративної

відповідальності за ст. 173-4 КУпАП. Водночас, підставою для зняття дитини з профілактичного обліку визначено відсутність випадків вчинення булінгу (цькування) впродовж року після останнього такого факту⁶¹.

Разом із тим, набрання чинності 06 жовтня 2024 року Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» №3792-ІХ зумовило суттєву трансформацію нормативного підходу до визначення булінгу (цькування). Уперше законодавець виніс дефініцію булінгу за межі освітнього законодавства та закріпив її в Законі України «Про охорону дитинства», розширивши зміст поняття за рахунок включення будь-яких колективів дітей, сформованих з метою освіти, тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо, за умови відсутності трудових відносин між їх учасниками.

Таким чином, на рівні матеріального права відбулося істотне розширення сфери правового розуміння булінгу як форми насильства щодо дитини. Водночас, процесуально-організаційний механізм реагування, закріплений у положеннях Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, залишився незмінним та жорстко прив'язаним до факту вчинення булінгу виключно в межах освітнього процесу, що, у свою чергу, корелює з чинною редакцією ст. 173-4 КУпАП.

У результаті виникає нормативна та правозастосовна колізія, яка проявляється у такому:

– з одного боку, булінг як систематичне насильство щодо дитини визнається законодавством можливим у будь-якому дитячому колективі, незалежно від його освітнього характеру;

– з іншого боку, підрозділи ювенальної превенції позбавлені правових підстав для взяття на профілактичний облік дитини, яка вчинила булінг поза освітнім середовищем, навіть за наявності об'єктивно встановленого факту систематичного насильства.

На нашу думку, зазначена ситуація істотно обмежує превентивний потенціал підрозділів ювенальної превенції, оскільки профілактичний облік є ключовим інструментом індивідуальної профілактики, що дозволяє здійснювати системну корекційну роботу з дитиною-кривдником, її сім'єю та соціальним оточенням. Фактичне виключення з цього механізму дітей, які вчиняють булінг у спортивних секціях, гуртках, закладах культури, оздоровчих таборах чи інших організованих дитячих колективах, суперечить принципу рівного захисту прав дитини та не узгоджується з метою Закону № 3792-ІХ.

З огляду на зазначене та для усунення виявленої прогалини та приведення підзаконного нормативного акта у відповідність до оновленого законодавчого регулювання, доцільним вбачається:

1. Внести зміни до підпункту 7 пункту 2 розділу III Інструкції, передбачивши можливість взяття на профілактичний облік дитини, яка вчинила булінг (цькування) в будь-якому дитячому колективі, а не лише в освітньому

⁶¹ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>

процесі, за умови документального підтвердження факту систематичного насильства, і викласти його в такій редакції: «дитина, яка вчинила булінг (цькування) у колективі, учасником якого є дитина (у тому числі в освітньому процесі, під час тренувань, творчої діяльності, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо)».

2. Розширити перелік підстав для взяття на профілактичний облік, доповнивши підпункт 7 пункт 3 розділу III Інструкції такими підставами, як: матеріали перевірки органів поліції за фактом вчинення булінгу (цькування); рішення комісій з розгляду випадків жорстокого поводження з дитиною; документи органів опіки і піклування або служб у справах дітей, що підтверджують факт булінгу поза освітнім процесом.

Реалізація запропонованих змін сприятиме формуванню цілісної, послідовної та ефективної системи індивідуальної профілактики булінгу, посиленню ролі підрозділів ювенальної превенції як провідного суб'єкта захисту прав дітей та забезпеченню реальної, а не декларативної, реалізації принципу найкращих інтересів дитини в діяльності Національної поліції України.

Профілактична робота з дитиною, яка перебуває на обліку, здійснюється на підставі індивідуального плану заходів з профілактики, який складається на основі вивчення матеріалів справи, характеристик з місця навчання, індивідуально-психологічних особливостей дитини, її соціального оточення, сімейної ситуації.

При складанні плану заходів індивідуальної профілактики критично важливо виокремити першочергові фактори ризику, на які має бути спрямоване профілактичне втручання. Це можуть бути:

- особистісні фактори – низький рівень емпатії, імпульсивність, агресивність, труднощі в контролі емоцій, негативна самооцінка, потреба в домінуванні;
- сімейні фактори – насильство в родині, надмірно суворий або, навпаки, надмірно поблажливий стиль виховання, відсутність емоційного зв'язку з батьками, криміналізоване оточення;
- соціальні фактори – приналежність до асоціальної групи однолітків, вплив негативних лідерів, залежність від схвалення групи;
- середовищні фактори – толерантність до насильства в закладі, відсутність чітких правил та наслідків за їх порушення, слабкий контроль з боку дорослих.

Визначення ключових факторів ризику дозволяє обрати адекватні профілактичні заходи та підвищити ефективність індивідуальної роботи.

План індивідуальної профілактики може включати:

- регулярні профілактичні бесіди з ювенальним поліцейським;
- залучення до програм розвитку соціально-емоційних компетентностей;
- індивідуальні або групові психологічні консультації;
- тренінги з розвитку емпатії, асертивності, контролю агресії;

- залучення до позитивно орієнтованої діяльності (волонтерство, спорт, творчість);
- роботу з батьками щодо оптимізації виховних стратегій;
- координацію з педагогічним колективом закладу щодо моніторингу поведінки дитини.

Законодавством України передбачено реабілітацію та корекцію поведінки всіх учасників булінгу (цькування) шляхом запровадження двох типів програм (для булерів та постраждалих і спостерігачів), формування та виконання яких здійснюються з урахуванням їхніх вікових та психологічних особливостей⁶².

Як вже зазначалося у 2025 році було затверджено Типову програму для дітей та інших осіб, які постраждали від булінгу (цькування) або стали його свідком, якою передбачено комплекс заходів, спрямованих на формування у особи, яка постраждала від булінгу (цькування) або стала його свідком, здатності відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках, у тому числі за допомогою уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування⁶³. Цей документ має ключове значення для системи профілактики булінгу, оскільки вперше на нормативному рівні комплексно врегульовує питання психологічної підтримки та реабілітації постраждалих осіб, а не обмежується виключно заходами реагування чи притягненням кривдників до відповідальності. Його важливість полягає у зміщенні акценту з каральної логіки на відновлювальний та превентивний підхід, спрямований на подолання наслідків булінгу, зниження ризику повторної віктимізації та формування у дітей навичок асертивної, безпечної поведінки. Програма створює єдині методологічні та організаційні стандарти роботи з постраждалими та свідками булінгу, базовані на науково обґрунтованих підходах когнітивно-поведінкової терапії, що забезпечує її практичну ефективність і можливість уніфікованого застосування на всій території України. Водночас вона закріплює міжвідомчий характер профілактики булінгу, передбачаючи залучення органів освіти, соціальних служб, закладів охорони здоров'я, громадських організацій та підрозділів Національної поліції. Роль працівників поліції полягає в інформуванні всіх сторін ситуації булінгу про можливість звернення до таких програм та наданні відповідних контактів психологічних служб, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, громадських організацій, що спеціалізуються на роботі з дітьми, які пережили насильство.

Ми переконані, що Типова програма є важливим елементом вторинної та третинної профілактики булінгу (цькування), оскільки сприяє не лише захисту прав і гідності постраждалих осіб, а й формуванню в дитячих колективах стійкої культури ненасильницької взаємодії та звернення по допомогу, що безпосередньо підсилює загальну ефективність державної політики у сфері запобігання булінгу.

⁶² Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

⁶³ Про затвердження Типової програми для дітей та інших осіб, які постраждали від булінгу (цькування) або стали його свідком: наказ Міністерства соціальної політики України 06.06.2025 року № 283-Н / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0283739-25#Text>

Ефективна профілактика булінгу неможлива без координації зусиль різних суб'єктів системи захисту прав дітей. Працівники поліції здійснюють профілактичну діяльність у тісній співпраці з закладами освіти, культури, спорту, охорони здоров'я, в колективах яких перебувають діти; службами у справах дітей; центрами надання соціальних послуг; психологічними службами; громадськими організаціями, що працюють у сфері захисту прав дітей; органами місцевого самоврядування, яка повинна включати:

- спільне планування профілактичних заходів;
- обмін інформацією про виявлені випадки булінгу та результати втручань (з дотриманням принципу конфіденційності);
- проведення спільних навчань, тренінгів для фахівців;
- розробку та поширення єдиних методичних матеріалів;
- участь у роботі координаційних рад, комісій з питань захисту прав дітей;
- взаємне направлення дітей та їхніх родин до відповідних служб для отримання спеціалізованої допомоги.

Наголосимо, що системний, комплексний підхід до профілактики булінгу, що поєднує загальні та індивідуальні заходи, дисциплінарний та відновний підходи, залучення всіх суб'єктів системи захисту прав дітей, є запорукою формування безпечного, вільного від насильства середовища для розвитку та соціалізації дітей.

2.2. Алгоритм реагування працівників поліції на випадки вчинення булінгу (цькування)

Слід зазначити, що неможливо надати універсальний алгоритм реагування поліцейських ювенальної превенції у випадку вчинення булінгу (цькування) через низку об'єктивних причин, серед яких основними є: індивідуальність кожного випадку булінгу (цькування), наявність різного складу часників булінгу (цькування), особливості виявлення та реагування на кожний випадок тощо. Саме тому, у запропонованому алгоритмі нами буде представлено характеристику основних етапів реагування на випадки вчинення булінгу (цькування).

У зв'язку з цим запропонований нами алгоритм реагування ґрунтується не на формалізованому переліку процесуальних дій, а на функціонально-етапному підході, який дозволяє адаптувати діяльність працівників поліції до конкретних обставин кожного випадку булінгу (цькування). Такий підхід узгоджується з принципами індивідуалізації реагування, найкращих інтересів дитини та пропорційності втручання, що відповідає як національному законодавству, так і міжнародним стандартам захисту прав дитини.

Зазначимо, що запропонований алгоритм реагування працівників поліції на випадки вчинення булінгу (цькування) базується на таких концептуальних засадах: пріоритеті прав та безпеки дитини як потерпілої або учасника провадження; комплексності реагування, що поєднує превентивні,

адміністративно-юрисдикційні та соціальні заходи; міжвідомчій взаємодії між органами поліції, закладами освіти, службами у справах дітей та соціальними службами; доказовості та процесуальній коректності дій працівників поліції; орієнтації на недопущення повторних випадків булінгу, а не лише на притягнення до відповідальності.

Основними етапами реагування поліцейських ювенальної превенції у випадку вчинення булінгу (цькування) є:

1. Отримання заяви (повідомлення) про факт вчинення булінгу (цькування) і його реєстрація

Повідомлення про факт вчинення булінгу (цькування) може надійти різним способом та від різних суб'єктів:

- *за формою звернення*: письмові, усні заяви (повідомлення) як шляхом звернення до територіального органу поліції, так і безпосередньо працівника ювенальної превенції; заяви (повідомлення), що надходить телефоном за скороченим номером екстреного виклику поліції «102», заяви (повідомлення), що надійшли до органу (підрозділу) поліції з використанням засобів поштового зв'язку, мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення), через контактні центри державної установи «Урядовий контактний центр» та телефонну «гарячу лінію» Національної поліції України;

- *за суб'єктами звернення (джерелом надходження)*: заяви (повідомлення) від дітей, керівників та працівників закладів (установ), молодіжних центрів, дитячих та молодіжних громадських об'єднань, інших громадських об'єднань, що є суб'єктами молодіжної роботи, в яких у колективах перебувають діти, батьків або осіб, які їх замінюють, вчителів, свідків, рапорти або повідомлення працівника поліції в разі виявлення або отримання інформації про булінг (цькування) чи звернення до нього громадян із заявою (повідомленням) про такий факт.

Нагадуємо, що порядок прийняття та реєстрації органами (підрозділами) поліції заяв і повідомлень про булінг (цькування) здійснюється на підставі положень Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затвердженому наказом МВС України від 08.02.2019 року № 100⁶⁴ (далі – Порядок).

Усі повідомлення про булінг (цькування), незалежно від джерела надходження, **обов'язково реєструються** реєструється в інформаційно-комунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» з автоматичним присвоєнням порядкових номерів єдиного обліку.

Відповідно до п. 6 розділу II Порядку поліцейський незалежно від місця свого перебування в разі виявлення або отримання інформації про кримінальне правопорушення та іншу подію (прим. – це стосується і булінгу) чи звернення до нього громадян із заявою (повідомленням) невідкладно повідомляє про це за скороченим номером екстреного виклику поліції «102» і зобов'язаний ужити заходів щодо запобігання правопорушенню, його припинення, рятування людей,

⁶⁴ Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лютого 2019 року №100 / Офіційний портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>

надання допомоги особам, які її потребують, установлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, та охорони місця події.

Поліцейський у разі самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, невідкладно, але не пізніше 24 годин рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки.

2. Первинне реагування на заяви (повідомлення) про факт вчинення булінгу (цькування)

Порядок реагування на заяви (повідомлення) про факт вчинення булінгу (цькування) здійснюється у відповідності до вимог Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 27.04.2020 №357⁶⁵. Відповідно до її вимог посадові особи органів (підрозділів) поліції під час реагування на правопорушення або події повинні незалежно від способу та джерела отримання інформації, у тому числі від дитини, здійснювати направлення на місце події та/або до заявника нарядів поліції (у разі потреби - поліцейських інших підрозділів поліції). Зазначимо, що реагувати на заяви (повідомлення) про факт вчинення булінгу (цькування) може як безпосередньо працівник ювенальної превенції, так і наряди поліції, зокрема ГРПП, наряди патрульної поліції, слідчо-оперативні групи, дільничні офіцери поліції, поліцейські офіцери громади або інші сформовані наряди.

Реагуючи на заяву (повідомлення) про факт вчинення булінгу (цькування) працівникам поліції необхідно:

1) негайно виїхати на місце події (інше визначене диспетчером або оперативним черговим ГУНП місце);

2) за наявності планшетного пристрою проставити в системі ПНП відповідні відмітки про прийняття виклику, прибуття на місце події, закінчення виконання завдання, обставини правопорушення та результати реагування. Такі відмітки проставляються невідкладно після прийняття виклику, прибуття на місце події та після закінчення виконання завдання;

3) за наявності на місці події осіб, які потребують медичної допомоги, викликати екстрену медичну допомогу, до прибуття якої вживати невідкладних заходів, спрямованих на врятування та збереження життя людини;

4) за наявності на місці події заявника (потерпілого) з'ясувати обставини правопорушення або події;

5) у разі підтвердження ознак учиненого кримінального правопорушення поінформувати диспетчера (оперативного чергового) про необхідність направлення СОГ та перебувати на місці події до її прибуття;

6) до прибуття СОГ забезпечити охорону місця події та слідів учиненого кримінального правопорушення, унеможливити доступ на місце події сторонніх осіб. За необхідності місце події огородити спеціальною стрічкою "поліція" та

⁶⁵ Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС України від 24 квітня 2020 року №357 / Офіційний портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>

здійснювати заходи із забезпечення безпеки дорожнього руху. Після прибуття СОГ виконувати доручення старшого СОГ;

7) установити потерпілих, свідків або очевидців кримінального правопорушення, у тому числі дітей;

8) у разі реагування на правопорушення або подію, які не містять ознак кримінального правопорушення, невідкладно забезпечити збирання необхідних матеріалів перевірки;

9) якщо заяви і повідомлення про правопорушення або події не потребують додаткової перевірки, за наявності планшетного пристрою поліцейський повинен увести до системи ІППП відомості про обставини події, ужиті заходи та зазначити, що звернення розглянуто на місці або відомості про подію не підтвердилися;

10) з'ясувати в заявника (потерпілого) абонентський номер та адресу електронної пошти, а також зручний для нього спосіб отримання відповіді про результати розгляду його заяви чи повідомлення;

11) у разі якщо на місці події є діти, які є потерпілими, свідками (очевидцями) правопорушення або події та залишилися без догляду, невідкладно поінформувати диспетчера (оперативного чергового) для інформування підрозділів ювенальної превенції та вжиття ними відповідних заходів реагування⁶⁶.

Враховуючи те, що учасниками булінгу завжди є діти, а зазначена категорія заяв (повідомлень) потребують додаткової перевірки, завжди здійснюється інформування підрозділів ювенальної превенції, які здійснюють подальше реагування.

Наголосимо, що початкові етапи реагування мають вирішальне значення для подальшої ефективності всієї процедури протидії булінгу. Саме на цьому етапі формується первинна доказова база, забезпечується безпека дитини та визначається подальший вектор реагування – адміністративний, соціальний або, за наявності відповідних ознак, кримінально-правовий. Помилки, допущені під час прийняття та первинної перевірки повідомлення, у подальшому істотно знижують перспективу притягнення винних осіб до відповідальності.

3. Документування булінгу (цькування) працівником ювенальної превенції передбачає додаткову перевірку первинної інформації, збір доказової бази та у випадку наявності складу адміністративного правопорушення оформлення процесуальних документів.

Нагадуємо, що положеннями чинного законодавства висуваються особливі вимоги до роботи поліцейських з дітьми.

Відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року № 580-VIII проведення опитування неповнолітніх допускається тільки за участю батьків (одного з них), іншого законного представника або педагога⁶⁷. В свою чергу ч. 1 ст. 270 КУпАП визначається, що інтереси особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, і потерпілого, які є

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII / Офіційний портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n266>

неповнолітніми мають право представляти їх законні представники (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники)⁶⁸.

Звертаємо увагу, що надзвичайно важливе врахування методики «Зелена кімната» при першому контакті дитини з поліцією, оскільки це формує її ставлення до поліцейських в цілому. Працівники підрозділів ювенальної превенції, як правило, першими спілкуються з дитиною, яка опинилася в контакті із системою кримінального правосуддя, опитуючи її з метою отримання загальної інформації про подію, яка відбулась за її участю.

Взаємодія працівника підрозділу ювенальної превенції з дитиною за методикою «Зелена кімната» вимагає:

- володіння знаннями та навичками застосування підходів, дружніх до дитини, що базуються на повазі до її особистості, врахуванні її вразливості, вікових особливостей, ступеня зрілості, вмінні визначати потреби дитини;
- володіння знаннями та навичками практичного застосування «формули ефективної взаємодії з дитиною» при першому контакті з нею та проведенні опитування;
- забезпечення опитування ювенальним поліцейським в обстановці, яка не залякуватиме дитини;
- спілкування під час опитування зрозумілою для дитини мовою;
- забезпечення опитування кваліфікованими фахівцями, зокрема дитячим психологом, який також зрозумілою для дитини мовою може ставити їй запитання, відповідь на які цікавить ювенального поліцейського та інших учасників процесу;
- роз'яснення дитині її прав, надання дитині та її законним представникам повної інформації про суть справи, можливі етапи її розслідування, особливості участі дитини у подальших слідчих (розшукових) діях;
- спілкування з дитиною під час опитування з повагою та делікатністю;
- забезпечення дитини супроводом дорослого, якому вона довіряє та який зможе представити її найкращі інтереси під час її опитування ювенальним поліцейським;
- організації опитування відповідно до темпу та тривалості концентрації уваги дитини згідно з віком, з передбаченням перерв, аби дитина не зазнавала втоми;
- забезпечення під час опитування захисту дитини від будь-якої інформації, що може завдати їй шкоди;
- надання ювенальним поліцейським під час опитування належної оцінки заявам та свідченням дитини, які не можуть вважатися недійсними або ненадійними з огляду на її вік;
- участі у здійсненні дій, спрямованих на підготовку до майбутнього допиту дитини у порядку, визначеному КПК України, що може включати: збирання інформації про неї, її інтереси, вподобання, оточення, що є важливим для вступної фази проведення допиту⁶⁹.

⁶⁸ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X / Офіційний портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4217>

⁶⁹ Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. С. 43

Додаткова перевірка первинної інформації про факт вчинення булінгу (цькування) передбачає встановлення ознак, що характеризують склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП, зокрема кола всіх його учасників та їх вікових особливостей, встановлення дати та часу або періодів часу з вказівкою на час кожної події, які б свідчили про систематичність вчинення протиправних діянь, визначення форм насильства та з'ясування їх проявів.

Адміністративна відповідальність в Україні та процедура притягнення до неї ґрунтуються на конституційних принципах законності, презумпції невинуватості та інших. Обов'язок доведення складу адміністративного правопорушення покладається на адміністративний орган (прим. – у нашому випадку це працівник ювенальної превенції), разом з тим, особа, яка притягається до відповідальності, звільняється від обов'язку доводити свою непричетність до вчинення правопорушення.

Відповідно до ч. 2 ст. 251 КУпАП обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення, визначених ст. 255 КУпАП. Суд не може самостійно перебирати на себе «функції обвинувачення» і збирати докази вини особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Відповідно до ст. 62 Конституції України, обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. За відсутності в матеріалах справи належних та допустимих доказів суди не можуть об'єктивно, повно та неупереджено вирішити питання про наявність чи відсутність в діях конкретної особи ознак правопорушення і приймають рішення про закриття провадження у справі.

Саме тому, на цьому етапі особливої актуальності набувають питання збору доказової бази вчинення булінгу (цькування).

До предмету доказування булінгу (цькування) віднесено питання про доказування самого факту адміністративного правопорушення, в ході якого працівник ювенальної превенції повинен з'ясувати характер та зміст діяння, встановити всі елементи складу адміністративного правопорушення, як об'єктивні, так і суб'єктивні, у тому числі факультативні, які мають значення для певної справи.

Для дотримання вимоги персоніфікації адміністративної відповідальності адміністративно-деліктне законодавство передбачає в процесі доказування встановлення обставин, що пом'якшують і обтяжують відповідальність. Зазначені обставини, визначені у статті 34 та 35 КУпАП відповідно.

До предмету доказування також належать інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, проте законодавство не розкриває, про які саме обставини йде мова. На нашу думку, такі обставини слід розглядати з двох аспектів. У першому випадку під іншими обставинами, що мають значення для правильного вирішення справи, необхідно розглядати ті обставини, що визнаються доказами, які обумовлюють взаємозв'язок всіх інших доказів, що містяться у справі, і сприяють цілісному уявленню про подію адміністративного

правопорушення, наявність чи відсутність вини особи, що притягається до адміністративної відповідальності. У другому випадку предметом доказування виступає одна із обставин, визначених у ст. 280 КУпАП, доведення якої повинно підсилюватися іншими обставинами, які у цьому випадку стають «обставинами, що мають значення для правильного вирішення справи».

З предметом доказування тісно пов'язано інше поняття, яке слугує інструментом забезпечення «всебічності, повноти і об'єктивності з'ясування обставин кожної справи»⁷⁰ - межі доказування.

Загально визнано, що поняття «предмет доказування» та «межі доказування» взаємопов'язані та взаємозалежні між собою і співвідносяться як мета і засіб її досягнення⁷¹.

Межі доказування – це необхідна і достатня сукупність зібраних у справі доказів, які забезпечують правильний її розгляд шляхом встановлення всієї сукупності обставин, що підлягають доказуванню.

Звертаємо увагу на те, що тільки особа, яка порушила справу про адміністративне правопорушення може визначити достатність сукупності доказів, що свідчать про наявність складу адміністративного правопорушення та винності в ньому особи, яка його вчинила. У зв'язку з чим при збиранні доказів доцільно виходити із відомого криміналістичного правила: збирання доказів доцільно проводити до тих пір, поки справа не буде мати позитивну перспективу його розгляду незалежно від позиції особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, в тому числі і при її відмові від визнання своєї провини. Іншими словами збирання доказів повинно продовжуватися моменту, коли в працівника ювенальної превенції буди відсутня обґрунтована впевненість в тому, що відмова особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, від визнання своєї провини не призведе до закриття справи в зв'язку з встановленням відсутності складу та події адміністративного правопорушення, або до повернення справи на доопрацювання.

Саме тому, об'єм доказів у кожному конкретному випадку доведення факту вчинення булінгу (цькування) повинен визначатися працівниками ювенальної превенції з урахуванням того, щоб зібрана сукупність доказів якісно сприяла встановленню кожної обставини предмету доказування.

До матеріалів адміністративної справи з урахуванням її особливостей у якості доказів можуть надаватися належним чином оформлені адміністративно-процесуальні документи або копії документів (за їх наявності):

- заява постраждалої особи чи особи, яка повідомила про факт булінгу;
- пояснення особи, що притягається до адміністративної відповідальності;
- пояснення потерпілої(-лих) особи(-іб);

⁷⁰ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#n702>

⁷¹ Гнатенко В.С. Теоретико-правова парадигма доказування у кримінальному провадженні : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. С. 24; Одинцова І.М. Доказування як засіб здійснення захисником процесуальної функції захисту. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року. К.: «Хай-Тек Прес», 2013. С. 160

- пояснення свідків, батьків, вчителів, інших осіб;
- належним чином засвідчені копії документів, що підтверджують вік особи, яка притягається до адміністративної відповідальності;
- належним чином засвідчені копії документів, які підтверджують, що особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, та потерпіла є учасниками освітнього процесу;
- у випадку притягнення до відповідальності батьків або осіб, що їх замінюють, належним чином засвідчені копії документів, що підтверджують родинні зв'язки між дитиною та особою, що притягається до відповідальності, або документи про те, що такі особи є особами, що їх замінюють;
- протокол комісії з розгляду випадку булінгу (цькування);
- речові докази (наприклад, зіпсованих особистих речей постраждалого);
- показання засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- інформація, збережена на технічних засобах чи в Інтернеті, матеріали листування, в тому числі – переписки в соціальних мережах, месенджерах, чатах тощо, на яких зафіксовано процес цькування;
- висновок спеціаліста, наприклад, психолога, соціального педагога (якщо завдана фізична чи психологічна шкода);
- медична документація;
- характеристика учасників процесу за місцем навчання та та/або проживання;
- інші документи, що мають значення для розгляду адміністративної справи.

Як бачимо, ц справах про булінг (цькування) особливого значення набуває якісна побудова доказування, оскільки зазначена категорія правопорушень характеризується латентністю, психологічною складовою та складністю фіксації систематичності протиправних дій. У цьому контексті доказування має ґрунтуватися не на окремих ізольованих фактах, а на сукупності взаємопов'язаних доказів, які у своїй єдності підтверджують наявність події правопорушення, винність конкретної особи та причинно-наслідковий зв'язок між її діями та завданою шкодою.

Якщо факт булінгу (цькування) підтверджено та зібрано всі необхідні докази працівник ювенальної превенції відповідно до ст. 255 КУпАП складає протокол про адміністративне правопорушення з дотриманням вимог законодавства до оформлення зазначеного процесуального документу. Правильність та точність складання адміністративного протоколу впливає на набуття ним доказової сили, однак, виходячи з приписів ст. 251 КУпАП, наявність лише протоколу не є достатньою підставою для притягнення особи до адміністративної відповідальності. Отже, сам по собі протокол про адміністративне правопорушення, за відсутності інших належних та допустимих доказів не є безумовним та неспростовним доказом на підтвердження вини особи у вчиненні адміністративного правопорушення, а є лише формою фіксації правопорушення. Саме тому в наступній темі нами буде приділено докладну увагу особливостям його оформлення.

Після складання всіх матеріалів справи про адміністративні правопорушення, передбаченої ст. 173-4 КУпАП, вони надсилаються в порядку ст. 221 КУпАП до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді) за місцем вчинення адміністративного правопорушення для подальшого розгляду.

Звертаємо увагу, що відповідно до п. 9 розділу «Виявлення та організація першочергових заходів соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 року № 585, у разі надходження звернення, повідомлення про дитину, яка перебуває у складних життєвих обставинах внаслідок жорстокого поводження з нею або наявності загрози її життю чи здоров'ю, служба у справах дітей разом з підрозділом органу Національної поліції, фахівцем із соціальної роботи або іншим надавачем соціальних послуг (у разі наявності можливості залучення), представником закладу охорони здоров'я, які діють у межах своїх повноважень, протягом однієї доби проводить оцінку рівня безпеки дитини. До проведення такої оцінки можуть бути додатково залучені інші суб'єкти в межах їх повноважень.

4. Постановка на профілактичний облік та проведення профілактичної роботи з дитиною, яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

Звертаємо увагу, організація ведення профілактичного обліку дитини, яка вчинила булінг (цькування), наразі можлива лише за вчинення булінгу (цькування) учасника освітнього процесу, підставою для якого є копія постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення дитини чи батьків або осіб, які їх замінюють (пп. 7 п. 3 розділу III Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 19.12.2017 року № 1044).

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що ефективність реагування працівників поліції на випадки булінгу (цькування) значною мірою залежить від дотримання чіткої етапності дій, належної процесуальної фіксації та системного підходу до оцінки кожної конкретної ситуації. Запропонований алгоритм дозволяє забезпечити баланс між завданнями адміністративно-деліктного провадження та необхідністю захисту найкращих інтересів дитини, а також створює передумови для уніфікації практики реагування підрозділів поліції на такі випадки.

2.3. Особливості документування фактів булінгу (цькування)⁷²

⁷² Примітка: при підготовці підрозділу використано матеріали попередньо проведеного дослідження Документування адміністративних правопорушень, передбачених статтею 173-4 КУпАП (за результатами аналітичного дослідження) / О.М. Мердова, А.П. Сахно, І.К. Хозлу, В.І. Болотін. Кропивницький, 2023. 65 с.

Аналіз правозастосовної практики Національної поліції України щодо документування фактів булінгу (цькування) та практики розгляду судами справ про адміністративні правопорушення зазначеної категорії справ дозволяє констатувати наявність непоодиноких випадків закриття справ та повернення матеріалів на доопрацювання.

Здійснене узагальнення судових рішень дозволило встановити, що найбільш поширеною підставою для закриття справ про адміністративні правопорушення є відсутність події та складу адміністративного правопорушення. У переважній більшості випадків це зумовлено низкою взаємопов'язаних чинників, серед яких ключовими є: неповне або формальне відображення об'єктивної сторони правопорушення; відсутність належних і допустимих доказів, що підтверджують систематичність протиправної поведінки; а також помилки у правовій кваліфікації вчинених діянь⁷³.

Окрему групу становлять судові рішення про закриття проваджень у зв'язку зі спливом строків притягнення до адміністративної відповідальності, встановлених статтею 38 КУпАП. Аналіз таких рішень дає підстави для їх умовного поділу на дві категорії: по-перше, справи, матеріали за якими були направлені до суду після закінчення граничних строків, визначених законом; по-друге, справи, що неодноразово поверталися органам поліції для усунення недоліків оформлення, унаслідок чого строки їх розгляду були безпідставно затягнуті, що в підсумку унеможливило притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. Така практика свідчить про недостатній рівень процесуальної дисципліни та контролю за якістю підготовки адміністративних матеріалів.

Достатньо високим є показник проваджень, матеріали за якими судами поверталися на доопрацювання для належного їх оформлення до територіальних органів поліції, які їх склали.

Найтипівіші помилки в оформленні справ про адміністративні правопорушення, які послужили підставами для прийняття судами рішення про повернення, можна розподілити на два типи:

- системні помилки, тобто помилки характерні багатьом справам;
- несистемні помилки, тобто помилки, що характеризуються одиничними випадками.

Що стосується системних помилок, то нами вони ранжовано залежно від частоти їх допущення працівниками поліції, до яких віднесено:

1. Суть адміністративного правопорушення викладена в загальних рисах без конкретизації об'єктивних ознак або взагалі не містить всіх ознак об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення, зокрема, без зазначення, які саме дії були вчинені особою яка притягається до адміністративної відповідальності, в якій формі вони проявилися та до яких наслідків вони призвели, що розкривається через такі недоліки протоколів:

⁷³ Документування адміністративних правопорушень, передбачених статтею 173-4 КУпАП (за результатами аналітичного дослідження) / О.М. Мердова, А.П. Сахно, І.К. Хозлу, В.І. Болотін. Кропивницький, 2023. С. 10-14.

- не зазначено відносно кого (відсутній потерпілий) було вчинено булінг (цькування), які саме насильницькі дії були вчинені кривдником по відношенню до потерпілого (потерпілих);

- не вказується те, що особи, між якими мав місце факт булінгу є учасниками освітнього процесу;

- не зазначається того, що внаслідок дій особи, яка притягається до відповідальності могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого;

- зі змісту викладеної суті адміністративного правопорушення неможливо встановити систематичність вчинення правопорушення, як одну з основних ознак;

- при викладені суті правопорушення не зазначаються дати та час або періоди часу з вказівкою на час кожної події, які б свідчили про систематичність вчинення правопорушення;

2. При викладенні фабули протоколу про адміністративне правопорушення не зазначено час вчинення протиправних діянь.

3. Неправильна кваліфікація адміністративного правопорушення.

4. В протоколі про адміністративне правопорушення при описі суті правопорушення не зазначено місце вчинення адміністративного правопорушення.

5. При викладенні фабули протоколу про адміністративне правопорушення не зазначено дату вчинення протиправних діянь.

6. Відсутність у матеріалах справи доказів, які б підтверджували інформацію щодо суті правопорушення, викладену у протоколі.

7. До матеріалів справи про адміністративне правопорушення долучено неякісні або неналежно оформлені копії документів, за якими неможливо встановити зміст викладеної в них інформації.

8. В протоколі про адміністративне правопорушення не зазначено потерпілої особи, хоча її наявність є характерною ознакою адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП.

9. В протоколі про адміністративне правопорушення наявні виправлення.

10. В протоколі про адміністративне правопорушення відсутнє пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, так само її пояснення не додається до матеріалів справи, поряд з відсутністю зазначення про те, що особа відмовилася від пояснень.

11. Протокол заповнений нерозбірливим почерком, що не дає можливості суду належним чином дослідити інформацію викладену в ньому.

12. До матеріалів справи не додано пояснень потерпілої особи.

13. В протоколі про адміністративне правопорушення не зазначено частини статті 173-4 КУпАП, за якою кваліфіковано діяння.

14. Протокол про адміністративне правопорушення складено відносно особи, яка не є «батьками малолітньої чи неповнолітньої особи у віці від 14 до шістнадцяти років», та не додано підтверджуючих документів, які свідчили б, що така особа є законним представником.

15. Для доведення повторності вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП, та його кваліфікації за частиною 2 або частиною 4 не наведено інформацію щодо фактів притягнення особи до адміністративної відповідальності протягом року за аналогічне правопорушення, так само як і не долучено до справи постанов про притягнення до адміністративної відповідальності, які б про це свідчили.

16. У матеріалах справи відсутні інформація щодо перевірки особи на факт притягнення її протягом року за аналогічне правопорушення.

17. До матеріалів справи про адміністративне правопорушення додано документи, які не відповідають протоколу про адміністративне правопорушення і не стосуються справи, що розглядається.

Серед несистемних помилок, тобто помилок, що характеризуються одиничними випадками, можна навести такі:

- протокол про адміністративне правопорушення датується датою, що передує даті вчинення правопорушення, зазначеної при описі його суті⁷⁴;

- протокол складено за вчинення правопорушення, яке відбулося до вступу в законну силу ст. 173-4 КУпАП⁷⁵;

- не зазначено свідків правопорушення, відомостей про них⁷⁶;

- в протоколі не зазначено дату народження особи, яка вчинила булінг, що унеможливило встановити вік особи та правильність кваліфікування дій⁷⁷;

- в протоколі зазначено не правильно дату народження особи, яка вчинила булінг⁷⁸;

- неузгодженість дат в протоколі: дати вчинення адміністративного правопорушення, дати складення протоколу, дати отримання копії протоколу особою, яка притягається до адміністративної відповідальності⁷⁹;

- матеріали справи надійшли до суду не за підвідомчістю⁸⁰;

- дії кваліфіковано як адміністративне правопорушення, проте суддею вбачається склад кримінального злочину⁸¹;

- у протоколі про адміністративне правопорушення не зазначено ім'я та по батькові особи, яка складала протокол⁸².

Зазначені обставини об'єктивно зумовлюють необхідність розроблення та впровадження науково обґрунтованих і практично орієнтованих рекомендацій, спрямованих на уніфікацію підходів до документування випадків булінгу (цькування), підвищення якості адміністративних матеріалів, мінімізацію процесуальних помилок та забезпечення належної реалізації завдань адміністративної юрисдикції поліції. У зв'язку з цим у подальшому викладі пропонуються науково-практичні рекомендації працівникам поліції щодо особливостей документування фактів булінгу (цькування).

⁷⁴ Справа №242/5952/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85507804> (дата звернення: 09.09.2025)

⁷⁵ Справа №335/12200/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85894044> (дата звернення: 09.09.2025)

⁷⁶ Справа №126/2436/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93311648> (дата звернення: 09.09.2025)

⁷⁷ Справа №597/1786/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93608963> (дата звернення: 09.09.2025)

⁷⁸ Справа №242/5952/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85507804> (дата звернення: 09.09.2025)

⁷⁹ Справа №176/743/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96852964> (дата звернення: 09.09.2025)

⁸⁰ Справа №405/2703/22/ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104858354> (дата звернення: 09.09.2025)

⁸¹ Справа №151/131/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88471367> (дата звернення: 09.09.2025)

⁸² Справа № 597/104/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87015382> (дата звернення: 09.09.2025)

Положеннями чинного законодавства чітко визначено загальні вимоги до документування адміністративних правопорушень, зокрема важливість при оформленні матеріалів справ про адміністративні правопорушення неухильного дотримання приписів ст. 256 КУпАП, якою регламентовано основні вимоги до протоколу про адміністративне правопорушення.

Так, відповідно до ст. 256 КУпАП «у протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються:

- дата і місце його складення, посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол;
- відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності (у разі її виявлення);
- місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення;
- нормативний акт, який передбачає відповідальність за дане правопорушення;
- прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є;
- пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності;
- інші відомості, необхідні для вирішення справи.

Якщо правопорушенням заподіяно матеріальну шкоду, про це також зазначається в протоколі.

Протокол підписується особою, яка його склала, і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності; при наявності свідків і потерпілих протокол може бути підписано також і цими особами.

У разі відмови особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, від підписання протоколу, у ньому робиться запис про це. Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, які додаються до протоколу, а також викласти мотиви своєї відмови від його підписання. При складанні протоколу особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснюються його права і обов'язки, передбачені ст. 268 КУпАП, про що робиться відмітка у протоколі»⁸³.

Питання процесуального порядку складання протоколу про адміністративне правопорушення конкретизовано в Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затвердженої наказом МВС України від 06.11.2015 року № 1376⁸⁴.

При складанні протоколу слід дотримуватися таких загальних рекомендацій, які є типовими для цього процесуального документу не залежно від категорії адміністративного правопорушення:

1. Усі реквізити протоколу про адміністративне правопорушення повинні заповнюватися чорнилом чорного або синього кольору, розбірливим почерком, державною мовою.

⁸³ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.

⁸⁴ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України. *Офіційний вісник України*. 2015. № 99. Ст. 3405.

2. Не допускати закреслень чи виправлень відомостей, що заносяться до протоколу про адміністративне правопорушення, а також внесення додаткових записів після того, як протокол про адміністративне правопорушення підписано особою, стосовно якої його складено.

3. Забороняється залишення незаповненими графа протоколу. Усі реквізити протоколу про адміністративне правопорушення заповнюються, тобто, якщо відомостей немає, забороняється залишати вільне місце. У випадку відсутності інформації може застосовуватися прочерк «—» або робиться запис про відсутність словами, наприклад, «немає», «не надав», «не заподіяно», «відсутні» тощо.

4. Забороняється застосовувати скорочення, окрім загальноновживаних, наприклад, забороняється писати т/б замість «тимчасово безробітний»⁸⁵.

Разом із тим, дотримання загальних вимог до складання протоколу про адміністративне правопорушення, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення та відомчими нормативно-правовими актами, не вичерпує всіх процесуальних аспектів документування правопорушень, пов'язаних із булінгом (цькуванням). Специфіка цієї категорії справ обумовлена як особливостями складу адміністративного правопорушення, так і участю у відповідних правовідносинах дітей, що вимагає підвищених стандартів доказування, чіткості формулювань та неухильного дотримання принципу найкращих інтересів дитини.

У зв'язку з цим виникає потреба в окремому аналізі особливостей оформлення матеріалів у справах про адміністративні правопорушення зазначеної категорії, з урахуванням характерних помилок правозастосовної практики, вимог судового контролю та специфіки доказування систематичності протиправної поведінки. Саме цим аспектам буде присвячено подальший виклад, у межах якого розкриватимуться ключові вимоги та практичні орієнтири для працівників поліції щодо належного документування фактів булінгу (цькування).

Описуючи у протоколі склад адміністративного правопорушення в обов'язковому порядку, необхідно вказувати дату, час, адресу місця вчинення кожного факту булінгу (цькування) для доведення його систематичності, прізвище, ім'я по батькові особи, яка його вчинила, і особи (осіб), відносно якої воно вчинено, опис протиправного діяння, який повинен точно відповідати ознакам, що характеризують булінг (цькування), конкретні дії в яких воно проявлялося, вказівку про те, що внаслідок таких діянь могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, обставини, що пом'якшують (ст. 34 КУпАП) чи обтяжують (ст. 35 КУпАП) відповідальність за адміністративне правопорушення.

Звертаємо увагу, що відсутність або не конкретизація ознак, що характеризують об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП є найпоширенішою помилкою, яка призводить

⁸⁵ Документування адміністративних правопорушень, передбачених статтею 173-4 КУпАП (за результатами аналітичного дослідження) / О.М. Мердова, А.П. Сахно, І.К. Хозлу, В.І. Болотін. Кропивницький, 2023. С. 19.

до закриття провадження у справ за відсутністю події і складу адміністративного правопорушення або до повернення матеріалів на доопрацювання.

Наведемо приклад, з однієї з таких справ: «Оцінюючи наявні у справі про адміністративне правопорушення, передбачене ст.173-4 ч.3 КУпАП докази судом встановлено, що у протоколі про адміністративне правопорушення серії АПР18 №185015 від 03.01.2020 року не розкрито:

1. Об'єктивну сторону складу даного правопорушення, а саме не зазначено типові ознаками булінгу (цькування), передбачені ст.1 ЗУ «Про освіту»:

- які дії вчинені малолітнім кривдником, наслідком яких є заподіяння психічної та фізичної шкоди потерпілим (приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого), а зазначено лише «вчинив діяння, що полягає у психологічному та фізичному насильстві»;

- чи була систематичність (повторюваність) діяння;

2. Об'єкт складу даного правопорушення, а саме не зазначено:

- хто є потерпілими (жертвами булінгу), а вказано лише, що «діяння вчинено щодо малолітніх осіб»;

3. Суб'єктивну сторону складу даного правопорушення (форму вини малолітнього кривдника).

Не зазначено, з яких підстав протокол про адміністративне правопорушення складено саме відносно батька малолітнього ОСОБА_1, оскільки з наданих у судовому засіданні пояснень останнього встановлено, що після розірвання шлюбу у 2015 році з ОСОБА_3 неповнолітній син ОСОБА_2 залишився проживати з матір'ю, яка батька до дитини не пускає і тому він не має можливості належно виконувати батьківські обов'язки. Підстав сумніватись у правдивості пояснень ОСОБА_1 у суду немає, оскільки вони підтвержені доказами, наявними у матеріалах справи про адміністративне правопорушення. Доказів протилежного матеріали справи про адміністративне правопорушення не містять»⁸⁶. Такі випадки є непоодинокими⁸⁷.

Серед типових помилок при описі протиправного діяння слід назвати:

- не зазначення в протоколі обов'язкової ознаки систематичності, яка характеризує булінг, дати та час або періоди часу з вказівкою на час кожної події, які б свідчили про систематичність вчинення правопорушення;

- не зазначення інформації про те, які саме насильницькі дії вчиняються правопорушником по відношенню до потерпілої (потерпілих);

- не конкретизується кожний випадок та час вчинення фактів булінгу;

- не зазначаються, які наслідки викликали вказані дії у потерпілих (заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого);

- не вказується те, що особи, між якими мав місце факт булінгу є учасниками освітнього процесу;

- не зазначено місце вчинення адміністративного правопорушення.

⁸⁶ Справа № 713/30/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86896249> (дата звернення 03.09.2025).

⁸⁷ Справа № 172/55/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87058313> (дата звернення 03.09.2025); Справа № 749/1188/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87137496> (дата звернення 03.09.2025); Справа № 749/1187/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87136566> (дата звернення 03.09.2025); Справа № 538/193/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87540777> (дата звернення 03.09.2025).

Як приклад, судді зазначають «З протоколу про адміністративне правопорушення не можливо встановити систематичність вчинення правопорушення. Як вбачається з протоколу, інспектором ЮП Якимівського ВП МВП ГУНП в Запорізькій області ОСОБА_7 зазначено лише одну дату вчинення правопорушення 22 лютого 2019 року, іншої дати та часу, яка б свідчила про систематичність вчинення правопорушення, інспектором не було зазначено. Крім того в протоколі не зазначено, який вид насильства (психологічне, фізичне, тощо), щодо малолітнього вчинила ОСОБА_2»⁸⁸. Аналогічні помилки щодо не доведення системності зазначено і в інших справах⁸⁹.

У випадку вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 173-4 КУпАП, в протоколі при викладенні його складу має бути відображено сутність адміністративного правопорушення, яка має включати не лише дані про неповідомлення про булінг, але і час, місце здійснення самого булінгу фактичні дані відносно того, що зазначений факт мав місце, коли, ким та яким чином він був здійснений, оскільки це підлягає доказуванню під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. Відсутність самого факту булінгу виключає і відповідальність про неповідомлення про нього.

Слід звернути увагу на необхідності здійснення правильної кваліфікації вчиненого адміністративного правопорушення і визначення відповідної частини ст. 173-4 КУпАП.

Прикладом такої помилки є провадження №485/10/20, коли працівниками поліції одночасно складено протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 184 КУпАП відносно матері, а також протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 173-4 КУпАП відносно її дитини, до того ж дитини, яка є малолітньою⁹⁰.

Названі помилки допускаються працівниками поліції частіше за все, коли неправильно визначається суб'єкт адміністративного правопорушення. Наприклад, у випадку вчинення булінгу (цькування) малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, непоодинокими є випадки⁹¹ кваліфікації працівниками поліції дій правопорушника за ч. 1 ст. 173-4 КУпАП, замість ч. 3 ст. 173-4 КУпАП, коли до відповідальності повинні притягатися батьків або осіб, які їх замінюють.

Окремо слід зупинитися на випадках, коли працівниками поліції у випадку вчинення неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років булінгу (цькування) дії батьків або законних представників помилково кваліфікуються за ч. 3 ст. 184 КУпАП, замість ч. 3 ст. 173-4 КУпАП.

На цьому недоліку наголошено в коментарях суддів. Так, суддею Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду О. Булейко наголошено на неправильній кваліфікації вчинюваних діянь: замість кваліфікації дії за ч. 3 або 4 ст. 173-4 КУпАП поліцейські кваліфікують дії винних за ч. 3 ст.

⁸⁸ Справа № 330/1476/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85659230> (дата звернення 05.09.2025)

⁸⁹ Справа № 581/879/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86648028> (дата звернення 05.09.2025)

⁹⁰ Справа N 485/10/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88041040> (дата звернення 07.09.2025)

⁹¹ Справа № 739/1783/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85771102> (дата звернення 07.09.2025); Справа № 403/120/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96542863> (дата звернення 07.09.2025)

184 КУпАП (невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей)⁹².

При кваліфікації діяння як вчинення особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за правопорушення, передбачене ч. 1, 3 ст. 173-4 КУпАП:

- кваліфікація діяння за ч. 2 та ч. 4 ст. 173-4 КУпАП, можливе лише за наявності винесеної судом постанови про притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1, 3 ст. 173-4 КУпАП, оскільки особа вважається притягнутою до адміністративної відповідальності виключно після винесення постанови про накладення стягнення (ст. 24 КУпАП), яка набрала законної сили. Відповідно до ч. 1 ст. 294 КУпАП постанова судді у справах про адміністративне правопорушення набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, який становить десять днів з дня винесення постанови особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності. Зверніть увагу, що складання відносно особи лише протоколу про адміністративне правопорушення (без подальшого винесення постанови) не свідчить про факт притягнення її до адміністративної відповідальності.

- до матеріалів справи про адміністративне правопорушення повинна додаватися належним чином завірена копія постанови про накладення адміністративного стягнення за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-4 КУпАП;

- описуючи у фабулі склад адміністративного правопорушення, в обов'язковому порядку необхідно вказувати кваліфікуючу ознаку «повторність».

Адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-4 КУпАП є правопорушенням, для якого обов'язковою ознакою є наявність потерпілого, саме тому звертаємо увагу на обов'язковому зазначенні прізвища, ім'я, по батькові, місця проживання такої(-их) особи(-іб) у графі «Потерпілий(і)» протоколу.

При документуванні булінгу (цькування) особлива увага повинна приділятися збору належних та допустимих доказів, які б підтверджували факт вчинення особами протиправного діяння.

Слід відзначити, що аналіз судової практики, свідчить про такі основні причини визнання доказів неналежними та недопустимими:

- взагалі відсутні будь-які окрім протоколу про адміністративне правопорушення, докази у справі (наприклад, справа №369/10311/19, №473/4713/19; №141/191/20 та інші⁹³);

- у якості доказів долучено лише пояснення потерпілої особи або пояснення заінтересованих осіб⁹⁴;

⁹² Суддя ККС ВС розповіла про судову практику у справах щодо булінгу. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1123260/> (дата звернення: 08.09.2025)

⁹³ Справа №369/10311/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86527941> (дата звернення 06.09.2025); Справа №473/4713/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86165940> (дата звернення 06.09.2025); Справа №141/191/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89065314> (дата звернення 06.09.2025)

⁹⁴ Справа №602/273/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104078974> (дата звернення 06.09.2025)

- наявні у справі докази не підтверджують факту вчинення булінгу (наприклад, справа №404/7659/19, №594/1326/19; № 594/1324/19 та інші⁹⁵).

Нагадаємо, що до матеріалів адміністративної справи у якості доказів повинні надаватися належним чином оформлені адміністративно-процесуальні документи або копії документів (за їх наявності):

- заява постраждалої особи чи особи, яка повідомила про факт булінгу;
- пояснення особи, що притягається до адміністративної відповідальності;
- пояснення потерпілої(-лих) особи(-іб);
- пояснення свідків, батьків, вчителів, інших осіб;
- належним чином засвідчені копії документів, що підтверджують вік особи, яка притягається до адміністративної відповідальності;
- належним чином засвідчені копії документів, які підтверджують, що особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, та потерпіла є учасниками освітнього процесу;
- у випадку притягнення до відповідальності батьків або осіб, що їх замінюють, належним чином засвідчені копії документів, що підтверджують родинні зв'язки між дитиною та особою, що притягається до відповідальності, або документи про те, що такі особи є особами, що їх замінюють;
- протокол комісії з розгляду випадку булінгу (цькування);
- речові докази (наприклад, зіпсованих особистих речей постраждалого);
- показання засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- інформація, збережена на технічних засобах чи в Інтернеті, матеріали листування, в тому числі – переписки в соціальних мережах, месенджерах, чатах тощо, на яких зафіксовано процес цькування;
- висновок спеціаліста, наприклад, психолога, соціального педагога (якщо завдана фізична чи психологічна шкода);
- медична документація;
- характеристика учасників процесу за місцем навчання та та/або проживання;
- інші документи, що мають значення для розгляду адміністративної справи.

Зазначимо, що пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, може бути зазначено, як у самому протоколі про адміністративне правопорушення, так і додаватися до нього на окремому аркуші. Не допускається відсутність пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності по суті правопорушення. У разі відмови особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, дати пояснення або підписати протокол про адміністративне правопорушення у ньому робиться про це запис, а даний факт в обов'язковому порядку засвідчується підписами понятих.

⁹⁵ Справа №404/7659/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86629301> (дата звернення 06.09.2025); Справа №594/1326/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86765177> (дата звернення 06.09.2025); Справа № 594/1324/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86765238> (дата звернення 07.09.2025)

Звертаємо увагу, що копії документів вважаються належним чином засвідчені, у випадку, якщо їх оформлено з дотриманням вимог ДСТУ 4163-2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів» та наказу Міністерства внутрішніх справ України «Деякі питання документування управлінської діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України» від 29 липня 2019 року № 630.

Фахівцями зазначається, що реквізит «Відмітка про засвідчення копії документа» складається зі слів «Згідно з оригіналом» (без лапок), найменування посади, особистого підпису особи, яка засвідчує копію, її власного ім'я та прізвища, дати засвідчення копії. Цей реквізит проставляють під реквізитом «Підпис». Відмітка «Копія» проставляється на лицьовому боці останнього аркуша копії документа⁹⁶.

Після складання всіх матеріалів справи про адміністративні правопорушення, передбаченої ст. 173-4 КУпАП, вони надсилаються в порядку ст. 221 КУпАП до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді) за місцем вчинення адміністративного правопорушення для подальшого розгляду.

Узагальнення результатів аналізу правозастосовної практики дає підстави стверджувати, що працівники Національної поліції України загалом дотримуються встановлених законодавством вимог щодо документування фактів булінгу (цькування). Водночас виявлені типові недоліки свідчать про необхідність подальшого вдосконалення практики реагування на факти булінгу (цькування) шляхом упровадження системного та уніфікованого підходу до здійснення відповідних процесуальних дій.

З метою мінімізації помилок у правозастосовній діяльності та підвищення ефективності документування зазначеної категорії адміністративних правопорушень доцільним є забезпечення на постійній основі реалізації працівниками поліції таких заходів:

- здійснення всебічної та ретельної перевірки відомостей про можливе вчинення булінгу (цькування), із належною правовою кваліфікацією діяння шляхом співвіднесення фактичних обставин події з елементами складу адміністративного правопорушення, а також з типовими ознаками булінгу (цькування), визначеними статтею 1 Закону України «Про охорону дитинства»;

- неухильне дотримання вимог адміністративно-процесуального законодавства під час складання матеріалів у справах зазначеної категорії, насамперед протоколів про адміністративні правопорушення, з урахуванням вимог до їх змісту, форми та повноти відображення обставин події;

- формування належної та достатньої доказової бази шляхом долучення до матеріалів справи допустимих, достовірних і належним чином оформлених доказів, які підтверджують усі елементи складу адміністративного правопорушення;

⁹⁶ Юридичне документознавство : навчальний посібник / С. С. Вітвіцький, О. М. Мердова, Л. П. Петришин, А. П. Сахно, І. К. Хозлу; за заг. ред. С. С. Вітвіцького. 2-ге вид. доповн. та переробл. Кропивницький : ДонДУВС, 2022. С. 105

– забезпечення своєчасного направлення матеріалів справ про адміністративні правопорушення до суду з метою недопущення спливу строків притягнення до адміністративної відповідальності;

– оперативне та повне виконання судових рішень у разі повернення матеріалів на доопрацювання з подальшим невідкладним повторним направленням справи до суду.

Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню якості адміністративно-юрисдикційної діяльності органів Національної поліції, забезпеченню єдності правозастосовної практики та ефективнішому захисту прав і законних інтересів дітей у сфері протидії булінгу (цькуванню).

ВИСНОВКИ

Проведений комплексний аналіз правових, організаційних та практичних аспектів діяльності Національної поліції України у сфері запобігання та протидії булінгу (цькування) дозволяє сформулювати низку концептуальних висновків, що мають важливе значення для теорії і практики захисту прав дітей.

1. Булінг (цькування) являє собою складний соціально-правовий феномен, що характеризується систематичністю, нерівністю сил між учасниками, різноманітністю форм прояву (фізичний, психологічний, економічний, сексуальний булінг, кібербулінг) та груповою динамікою, в якій, окрім кривдника та постраждалого, критично важливу роль відіграють свідки. Розуміння багатоаспектної природи булінгу є необхідною передумовою для ефективного реагування правоохоронних органів на випадки цькування.

2. Законодавче визначення булінгу в Україні зазнало суттєвої еволюції: від вузького розуміння як феномену, обмеженого освітнім середовищем (редакція 2018 року), до широкого трактування як різновиду жорстокого поведіння з дитиною, що може відбуватися в будь-якому колективі, де організована діяльність дітей (редакція після прийняття Закону від 06.06.2024 року № 3792-IX). Ця зміна концептуальних підходів відображає визнання того факту, що діти потребують захисту від цькування не лише в школі, але й у спортивних секціях, творчих студіях, закладах оздоровлення та відпочинку, медичних закладах.

3. Нормативно-правові засади запобігання та протидії булінгу в Україні представлені багаторівневою та комплексною системою нормативно-правових актів, включаючи міжнародні стандарти, національні законодавчі акти та підзаконні нормативно-правові акти загального та спеціального призначення. Не дивлячись на це, нами констатовано існування критичної невідповідності між розширеним законодавчим визначенням булінгу та нормами, що встановлюють адміністративну відповідальність за його вчинення. Стаття 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення наразі передбачає відповідальність виключно за булінг (цькування) учасника освітнього процесу, тоді як Закон «Про охорону дитинства» визнає булінг у будь-якому колективі, де перебувають діти. Ця правова прогалина породжує нерівність у захисті прав дітей, обмежує можливості Національної поліції України щодо реагування на булінг поза освітнім процесом та унеможлиблює застосування механізмів профілактичного обліку щодо дітей-кривдників. Зареєстрований у Верховній Раді України проєкт Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії насильству стосовно дітей» від 19.06.2023 № 9400 є своєчасною та необхідною законодавчою ініціативою, що спрямована на усунення виявлених правових колізій. Прийняття цього законопроєкту дозволить: привести диспозицію статті 173-4 КУпАП у відповідність до розширеного визначення булінгу; встановити спеціальну відповідальність для посадових осіб, які вчиняють булінг стосовно дітей; створити правові підстави для направлення кривдників на проходження спеціалізованих програм корекції поведінки. Крім того, обґрунтовано

необхідність внесення відповідних змін до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 року №1044, зокрема, розширити підстави для взяття дітей на профілактичний облік, включивши випадки вчинення булінгу в колективах поза освітнім процесом. Це забезпечить можливість проведення систематичної індивідуальної профілактичної роботи з усіма дітьми, які виявляють схильність до насильства та цькування однолітків, незалежно від місця вчинення булінгу.

4. Діяльність Національної поліції України у сфері запобігання та протидії булінгу має подвійний характер: реагування на вже вчинені випадки булінгу (реактивна функція) та профілактика булінгу (проактивна функція). Ефективність протидії булінгу значною мірою залежить від якості саме профілактичної роботи, що включає загальну профілактику (інформаційно-просвітницькі заходи з дітьми, батьками, педагогічними працівниками; формування антибулінгової культури в колективах; створення безпечного середовища) та індивідуальну профілактику (робота з дітьми, які вчинили булінг, постраждали від нього або стали його свідками). Дослідження показало, що Національна поліція України, зокрема підрозділи ювенальної превенції, відіграє провідну роль у системі суб'єктів запобігання та протидії булінгу, забезпечуючи як превентивний вплив, так і реалізацію механізмів реагування на виявлені факти цькування. Разом із тим встановлено наявність низки проблем правозастосовного характеру, пов'язаних із кваліфікацією діянь, дотриманням процесуальних строків, належним документуванням матеріалів справ, а також неузгодженістю окремих положень адміністративного законодавства із оновленими нормами спеціальних законів у сфері захисту прав дітей. Обґрунтовано, що належне документування фактів булінгу є однією з ключових передумов ефективного захисту прав дітей та притягнення винних осіб до відповідальності. Запропоновані у роботі алгоритми та практичні рекомендації щодо складання процесуальних документів, збирання та фіксації доказів, взаємодії з іншими суб'єктами реагування покликані мінімізувати типові помилки правозастосовної практики та забезпечити єдність підходів у діяльності підрозділів поліції.

5. У рекомендаціях доведено, що ефективність протидії булінгу значною мірою залежить від якості профілактичної діяльності поліції, яка має здійснюватися на засадах комплексності (охоплення всіх рівнів соціального середовища дитини), своєчасності (раннє виявлення ознак булінгу та факторів ризику), системності (не ситуативні, а програмні заходи), поєднання дисциплінарного та відновного підходів (не лише покарання кривдника, але й відновлення порушених стосунків, підтримка всіх учасників ситуації), міжвідомчої взаємодії (координація зусиль поліції, закладів освіти, служб у справах дітей, психологічних служб, громадських організацій).

6. Перспективні напрями вдосконалення діяльності Національної поліції у сфері протидії булінгу включають: а) законодавче усунення невідповідності між розширеним визначенням булінгу та нормами про адміністративну відповідальність; б) оновлення відомчих нормативно-правових актів, зокрема

Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції; в) посилення міжвідомчої координації та створення єдиної системи обліку випадків булінгу; г) систематичне підвищення кваліфікації працівників поліції з питань психології дитячого розвитку, особливостей роботи з травмованими дітьми, відновних практик; д) розробка та впровадження уніфікованих методичних матеріалів для проведення профілактичних заходів у різних вікових групах; е) створення системи моніторингу та оцінки ефективності профілактичних заходів.

Таким чином, ефективна діяльність у сфері запобігання та протидії булінгу вимагає системного, комплексного підходу, що поєднує досконале правове регулювання, активну профілактику, міжвідомчу координацію та формування в суспільстві культури нульової терпимості до будь-яких форм насильства стосовно дітей. Національна поліція України, виконуючи свої функції у сфері запобігання та протидії булінгу, відіграє ключову роль у забезпеченні конституційного права дітей на безпечне дитинство, вільне від насильства та приниження людської гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративна відповідальність в Україні : навчальний посібник / В.М. Бесчастний, О. М. Мердова, А.П. Сахно; за заг. ред. В. М. Бесчастного. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2015. С. 28.
2. Бондар В., Харьківська Т. Стратегії реагування на булінг та конфлікти у закладах освіти: порівняльний аналіз ефективності підходів. *Social Work and Education*. 2025. Vol. 12. №2. С. 173-181.
3. Бульківська О.В., Краковська А.Є. Адміністративно-правові механізми запобігання булінгу в Україні. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 14. Т. 1. С. 112-116.
4. Випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми». URL: <https://www.msp.gov.ua/legislation/draft-legal-acts/pro-zatverdzhennya-poryadku-reahuvannya-na-vypadky-nasyilstva-ta-zhorstokoho-povodzhennya-z-ditmy>
5. Гнатенко В.С. Теоретико-правова парадигма доказування у кримінальному провадженні : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 140 с.
6. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: наказі Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 року № 1646 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text>
7. Документування адміністративних правопорушень, передбачених статтею 173-4 КУпАП (за результатами аналітичного дослідження) / О.М. Мердова, А.П. Сахно, І.К. Хозлу, В.І. Болотін. Кропивницький, 2023. 65 с.
8. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року. / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text
9. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03 травня 1996 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
10. Журавель, Т., Іванюк, І., Лехолетова, М., Лютий, В., Лях, Т., Пашко, Н., Соловійова, В., Сорокіна, О., Спіріна, Т., Суліцький, В., Удовенко, Ю., Чепенко, О., Чуйко, О., Швед, О., & Янковець, В. (2022). Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель & Ю. Удовенко, Ред.). Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022. 144 с.
11. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
12. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
13. Інформаційний матеріал: Найкращими методиками проти булінгу на сьогодні вважаються «Щоденник булінгу», «Метод Фарста», Метод

«Ступінчастого колеса». URL: https://zr.su.court.gov.ua/userfiles/media/Sud1805_2/word/metoduku.docx

14. Коваленко О.В. Адміністративно-правові засади відповідальності за правопорушення у підприємницькій діяльності: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 - Право. Суми, 2023. 231 с.

15. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4217>

16. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УСРС від 07 грудня 1984 року № 8073-X / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

17. Комплексний огляд та аналіз проектів нормативно-правових актів щодо юстиції, дружньої до дитини, в Україні (ПОС. № 5617, ПОС. № 5618) / І. Церович, Т.Бугаєць, Г. Попов. Київ, 2023. 119 с.

18. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

19. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

20. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

21. Корнійченко А.О. Принципи адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні: поняття та система. *Наукові записки*. Серія: Право. 2021. Вип. 10. С. 60-65.

22. Кримінальна відповідальність за булінг / Адвокатське об'єднання «Бачинський та партнери». URL: <https://legalaid.ua/ua/kryminalna-vidpovidalnist-za-buling/>

23. Кришевич О.В. Кримінальна відповідальність за булінг як різновид катувань серед неповнолітніх. *Коли та ким виправдовуються катування* : матеріали дискус. Клубу. м. Харків, 16 трав. 2019 р. / НАПрН України, НДІ вивч. Проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2019. С. 52-53

24. Лежнёва Т.М., Черноп'ятов С.В. Склад булінгу (цькування) як адміністративного правопорушення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №2 . С. 136-139.

25. Луців О.В. Адміністративно-правова протидія булінгу в Україні: : автореф. дис. ... канд.а юрид. наук: 12.00.07 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2023. 22 с.

26. Мердова О., Носевич Н., Удалова Н., Хозлу І. Відповідальність батьків та осіб, що їх замінюють, за вчинення малолітніми або неповнолітніми особами у віці від 14 до 16 років адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП : науково-практичні рекомендації. Кривий Ріг, 2022. 22 с.

27. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Київ, 2021. 48 с.

28. Мороз В. П. Деякі питання реагування на випадки булінгу. *Актуальні проблеми ювенальної деліктології* : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. м. Дніпро, 05 листопада 2021 року. Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 151–155.

29. Одинцова І.М. Доказування як засіб здійснення захисником процесуальної функції захисту. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року. Київ: «Хай-Тек Прес», 2013. С. 160

30. Попередження насильства в закладах освіти : методичний посібник для педагогічних працівників. Видання друге, доповнене та оновлене. Київ : Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. 104 с.; Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель & Ю. Удовенко, Ред.). Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022. 144 с.

31. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми». URL: <https://itd.rada.gov.ua/ef763354-6207-475a-bc84-d3630a57c1d7>

32. Приходько М. В. Суб'єкт та суб'єктивна сторона юридичного складу адміністративного правопорушення (проступку) за булінг (цькування). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 187-189.

33. Приходько М.В. Адміністративна відповідальність за булінг (цькування) в Україні: дис. на здоб. ступ. докт. філос.: 081 «Право» / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2022. С. 109-110.

34. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n852>

35. Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми: Закон України від 06 червня 2024 року № 3792-IX / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-20#Text>

36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»: Закон України від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>

37. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 р. № 585 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>

38. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад: наказ МВС України від 28

липня 2017 року №650 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>

39. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС України від 24 квітня 2020 року №357 / Офіційний портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>

40. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти: наказ МВС України від 01 жовтня 2024 року №663 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-24#Text>

41. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>

42. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України від 06 листопада 2015 року № 1376 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text>

43. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України. *Офіційний вісник України*. 2015. № 99. Ст. 3405.

44. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лютого 2019 року №100 / Офіційний портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>

45. Про затвердження Типової програми для дітей та інших осіб, які постраждали від булінгу (цькування) або стали його свідком: наказ Міністерства соціальної політики України 06.06.2025 року № 283-Н / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0283739-25#Text>

46. Про затвердження Типової програми унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дітьми: постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2025 № 658 / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2025-%D0%BF#Text>

47. Про культуру: Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-XII від 14.12.2010 року № 2778-VI / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

48. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII / Офіційний портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n266>

49. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 року № 375-VI / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text>

50. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
51. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
52. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06 червня 2019 року № 2745-VIII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#n825>
53. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-XII / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>
54. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії насильству стосовно дітей» від 19.06.2023 № 9400 / Законопроекти // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/42132>
55. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми». URL: <https://www.msp.gov.ua/legislation/draft-legal-acts/pro-zatverdzhennya-poryadku-reahuvannya-na-vypadky-nasylstva-ta-zhorstokoho-povodzhennya-z-ditmy>
56. Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель & Ю. Удовенко, Ред.). Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022. С. 62-67.
57. Цілей сталого розвитку / Global Compact Network Ukraine. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
58. 32 випадки булінгу фіксують щомісяця в Україні цьогоріч / Опендабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/bullying-in-schools-2025>
59. Савицька С.Л., Гоцуляк О.О. Кримінологічна характеристика булінгу та шляхи його подолання. DICTUM FACTUM. 2022. № 2 (12). С. 120–138.
60. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III / Законодавство України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n713>
61. Соболев Є.Ю., Корнійченко А.О. Булінг в освітньому середовищі – детермінанти та форми. *Наукові записки*. Серія: Право. 2020. №8. С. 4-9.
62. Справа N 485/10/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88041040> (дата звернення 07.09.2025).
63. Справа № 172/55/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87058313> (дата звернення 03.09.2025).
64. Справа № 330/1476/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85659230> (дата звернення 05.09.2025).
65. Справа № 398/4753/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122095814> (дата звернення 09.09.2025).
66. Справа № 403/120/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96542863> (дата звернення 07.09.2025).
67. Справа № 538/193/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87540777> (дата звернення 03.09.2025).

68. Справа № 581/879/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86648028> (дата звернення 05.09.2025).
69. Справа № 597/104/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/87015382> (дата звернення: 09.09.2025).
70. Справа № 713/30/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86896249> (дата звернення 03.09.2025).
71. Справа № 739/1783/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85771102> (дата звернення 07.09.2025).
72. Справа № 749/1187/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/87136566> (дата звернення 03.09.2025).
73. Справа № 749/1188/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/87137496> (дата звернення 03.09.2025).
74. Справа №126/2436/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/93311648> (дата звернення: 09.09.2025).
75. Справа №141/191/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89065314> (дата звернення 06.09.2025).
76. Справа №151/131/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/88471367> (дата звернення: 09.09.2025).
77. Справа №176/743/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/96852964> (дата звернення: 09.09.2025).
78. Справа №242/5952/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85507804> (дата звернення: 09.09.2025).
79. Справа №242/5952/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85507804> (дата звернення: 09.09.2025).
80. Справа №335/12200/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85894044> (дата звернення: 09.09.2025).
81. Справа №369/10311/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86527941> (дата звернення 06.09.2025).
82. Справа №404/7659/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86629301> (дата звернення 06.09.2025).
83. Справа №405/2703/22/ URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104858354> (дата звернення: 09.09.2025).
84. Справа №473/4713/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86165940> (дата звернення 06.09.2025).
85. Справа №594/1326/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86765177> (дата звернення 06.09.2025).
86. Справа № 594/1324/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86765238> (дата звернення 07.09.2025)
87. Справа №597/1786/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/93608963> (дата звернення: 09.09.2025)
88. Справа №602/273/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104078974> (дата звернення 06.09.2025)
89. Суддя ККС ВС розповіла про судову практику у справах щодо булінгу. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1123260/> (дата звернення: 08.09.2025)

90. Юридичне документознавство : навчальний посібник / С. С. Вітвіцький, О. М. Мердова, Л. П. Петришин, А. П. Сахно, І. К. Хозлу; за заг. ред. С. С. Вітвіцького. 2-ге вид. доповн. та переробл. Кропивницький : ДонДУВС, 2022. 203 с.

91. Case of F.O. v. Croatia (22 April 2021). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-209331%22>

92. Olweus D. (2001). Bullying at school: tackling the problem. Research Centre for Health Promotion, University of Bergen. URL: <https://www.researchgate.net/publication/228654357>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРСЬКИЙ КОЛЛЕКТИВ

Кіблик Дар'я Володимирівна – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії, доцент

Кривонос Максим Васильович – завідувач кафедри вогневої підготовки навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції

Мердова Ольга Миколаївна – заступник директора з освітньої та науково-дослідної діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор, підполковник поліції

Сахно Артем Петрович – завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки поліцейського факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Умрихіна Ірина Олександрівна – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії, доцент

Шишкарьова Олена Геннадіївна – старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ